

PISKY ISTVÁN TIHANYI KAPITÁNY SZÁMADÁSKÖNYVE
1585—1589.

Irta : DR. ERDÉLYI LÁSZLÓ.

(2. és befejező közlemény.)

1. Készpénz-adó. Tiszta képet csak az első rendszeres összeírással való egybevetés nyújthat. Ilyen az 1572. évi összeírás, a mely szerint Tócsok 11 egész telke és Arács pusztja falu 20 hold szőleje nem ad készpénzt. Nem fizetnek ily adót a zsellérek sem. Az egész telkek rendes évi adója (census) 1 forint két részletben: tavasszal Szent-Györgykor (ápr. 24.) fizetendő az első fele, ősszel Szent-Mihálykor (szept. 29.) a másik fele. Így joggal nevezhetjük e censust telekadónak (census-sessionis), mely a földesúrnak járt, szemben a kapuadóval (dica portae = lucrum camerae, contributio, subsidium), a melyet az országgyűlések szavaztak meg a régi kincstári nyereség helyett és hadisegélyül a királynak minden porta után.¹⁾

Tíz falu fizette Tihanyvárnak a telekadót, ú. m. négy Zalában: Aszófő, Örvényes, Szőlős, Füred; hat pedig Somogyban: Szántó, Szamárd, Nagy- és Kis-Endréd, Csege és Lullya, melyek közül az öt utolsó csak 1572-ben jelenik meg először Tihany birtokai közt. A többféle származás némileg megbontotta az egységes adózás elvét: a zalaiak általában telkenkint fizették a forintot, a somogyiak pedig falvankint megállapított összegben, melyből Lullyán $116\frac{2}{3}$, Nagy-Endréden $85\frac{2}{3}$, Szántón 80 és Csegén $71\frac{1}{2}$ dénár esett egy telekre; csak Szamárdon és Kis-Endréden maradt meg az egyforintos telekadó. A zalai Füreden adózásdolgában háromféle volt a telek: három telek fizette a rendes forintot, míg más két telek 80 dénárt, a veszprémi káptalan két telke csupán

¹⁾ A porta eredetileg (1342. 19. §.) valóságos kapu, a melyen szénával vagy gabonakévékkel rakott (négy ökrös) szekér bejár, megfelel körülbelül egy egész jobbágyteleknek; 1600 táján már csak elméletben létező kapu, a melyet gyakorlatilag egyenlőnek vettek négy jobbágy vagy tizenkét zsellérházzal, s ezt az elvet törvénybe foglalták 1609., 1613. és 1618. 1622-ben. Utóbb még nagyobb lett ez az adóalap s a portának megfelelt négy oly jobbágy, kiknek saját ekéjük van 4—6 ígás állattal vagy nyolcz jobbágy 2—2 ígás állattal, vagy tizenhat zsellér ígás állat nélkül. 1647. törv.

40 dénárt adott telkenként egy évre két részletben. Az őszi határidőre nézve is volt eltérés annyiban, hogy Aszófön és Örvényesen Szent-Mihály helyett Szent-Mártonkor (nov. 11.) vált esedékessé az adó.

Ám ez eltérések nem lényegesek; mert még ezek mellett is általános elv maradt a telkenként számított egyforintos adó, a melyet addig, míg a lakott telkek száma a jobbágyok menekülésével kevesbedhetett, éppen a földesurak igyekeztek biztos összegben megkapni; s ha aztán a jobbágyok szaporodtak, a telekadó kevesebb lett, ha pedig megfogytak, több lett egy forintnál, de nem sokkal. A káptalan két füredi telke bizonyára régi szokás alapján tudta elfogadtatni a maga kis adóját; valamint a tósoki tizenegy telek is eskü alatt vallotta, hogy sohasem fizette a rendes adót. Ezen tósokiakat nem számítva, az adózó telkek száma 1572-ben 70, a telekadó összege pedig 66 frt 40 dénár, vagyis 3 frt 60 dénárral kevesebb, mint a mennyi az adózó telkektől forintjával járt volna.

Lássuk most már Pisky számadáskönyvét, s benne azt, hogy 1585—1589-ben hogyan fizették Tihanyvár falvai a készpénz-adót, összehasonlítva azzal, a mit az 1572. évi összeírás megszabott.

Aszófőről Odor János bíró 1585 ápril 27-én hozott Szent György adóját 2 frt 50 dénárt. 1586-ban Szent György adóját megadták s kapitán uram maradt adósa Barbély Lukácsnak 1 frt 8 dénárral, aztán Török Gáspár bíró hozott az Szent Mihály adójában 1 frt 50 dénárt. 1587 nov. 2-án Barbély Lukács az bíró hozott Szent Márton adóját 1 frt (áthúzva) 94 dénárt. Ezek a tételek vannak bejegyezve Aszófő adójáról.⁴⁾ Látnivaló, hogy e bejegyzés hiányos: nincs itt szó az 1585. évi őszi adóról, továbbá az 1588. és 1589. évi adókról. Annyit körülbelül mégis megállapíthatunk, hogy a félévi adó Aszófön ekkor 2 frt 50 dénár, az egész évi adó tehát nem 8 forint, mint 1572-ben, hanem csak 5 frt, a mi egy forintos adóalap mellett azt jelentené, hogy a lakott egész telkek száma nyolczról lefogyott ötre; de figyelembe véve, hogy az alább következő falvakban rendes évi telekadóul 50 dénárt találunk, az 5 frt évi adó azt is jelentheti, hogy Aszófő adózó jobbágyai tízre szaporodtak. És mi ezt tartjuk valószínűbbnek. Az első tavaszi adót három napi késedelemmel hozta meg a bíró, de ez még pontos fizetés volt. A következő tavasszal nemcsak teljesen megadták Szent György adóját, hanem előre kifizettek az ősziből is 1 frt 8 denárt, a mihez aztán ősszel már csak 1 frt 50 dénárt kellett adniok, hogy hóven kikerüljön Szent Mihály vagy Szent Márton adója, E két név itt fölváltva ugyanazt az őszi adót jelenti.

Örvényes, melynek 1572-ben még 7 lakott telke volt, most már

⁴⁾ Regestum 20. l.

puszta és csupán szőleit művelik a szomszéd falvakból.¹⁾ Készpénzadótt innen már nem kapott a tihanyi kapitány. Puszta marad Örvényes még a XVII. században is. — Hasonlóképen csak szőlő és rét-ajándékaival szerepel a Regestumban *Szőlős*, készpénzadó nélkül;²⁾ pedig 1572-ben még évi 4 forint telekadót fizetett ugyanannyi lakott telektől. — A veszprém megyei *Tótok* az 1572. évi összeírás szerint sem fizetett telekadót.

Füredről 1585-ben Kuthy Imre bíró hozott Szent György adóját 5 frt 94 dénárt. 1587 április 2-án füredi bíró Veres Bereczk tavali Szent György adóját, tudni (illik) az 1586. esztendőre valót, hozott 80 dénárt; 1587 nov. 2. Szent Márton adóját hozott az bíró, Érsek Balázs 2 frt 40 dénárt. 1589 máj. 30. Vörös András az bíró hozott Szent György adóját 1 frt 80 dénárt.³⁾ Az 1572. évi összeírás szerint Szent György vagy Szent Mihály adója három régi apátsági telektől 1 frt 50 dénár, két más telektől 80 dénár és két veszprém-káptalani telektől 40 dénár, a félévi adó tehát 2 frt 70 dénár. Ehhez képest a Piskynek befizetett adók nagy ingadozást mutatnak mind a félévi összeg nagyságában, mind a befizetés idejében: a tavaszi adót egy évvel később is törlesztik, máskor jó egy hónappal utóbb vagy egy-két héttel előbb; Szent Mihály helyett Szent Márton adóját fizetik; a félévi összeg nagysága pedig a hátralékos 80 dénárt nem számítva 1 f. 80 d., 2 f. 40 d. és 5 f. 94 d. közt ingadozik. Mennyire különbözik itt a valóság az 1572-ben bevallott helyzettől! De nyilvánvaló a bejegyzés hiányossága is; mert öt év alatt a tíz félévi adóból csupán négy félévi adó van beírva a számadáskönyvbe. Ha így tekintjük a bejegyzett adókat, azt találjuk, hogy a négy félévi összeg együttesen 10 frt 94 dénár, a melyből egy félévre 2 frt 73¹/₂ dénár esik, vagyis akkor megkapjuk az 1572. évi összeírásban jelzett félévi összeget 3¹/₂ dénár ráadással, mint valami késedelmi kamattal. Alább azonban ismételten látni fogjuk, hogy a rendes telekadó Pisky idejében, valamint 1609-ben is, már nem egy frt, hanem 50 dénár. Ezen az évi adóalapon a 2 frt 73 dénár, mint félévi adó 11 adózó teleknek felelne meg. És e következtetést tökéletesen igazolja a rét-ajándékokkal adózó fürediek névsora, a melyben éppen tizenegy nevet

1) U. o. 27, 68, 69. l.

2) U. o. 23, 30, 59. l. Ebben maga a Regestum is hibás lehet; mert két évtizeddel utóbb, 1609-ben megint 5 egész telke van a tihanyi várnak Szőlősön, a mely telkek akkor egyenkint egy évre 50 dénárt, összesen 2 frt 50 dénárt fizetnek. De az is lehetséges, hogy Szőlős 1572—1585 közt pusztává lett és csak Veszprémnek a töröktől való való visszavétele után (1593—1598-ig volt másodszer török kézen) telepedtek ismét lakosok Kis Szőlősre.

3) U. o. 21, 22. l.

különböztethetünk meg ugyanazon időből. Pedig föltehetjük, hogy nem minden füredi ember bérelt rétet az uraságtól. A Regestum füredi adólapjáról valóban még valami négy új nevet szedhetünk össze az 1585. évre; e nevek: Érsek Albert, Érsek Balázs, Kuti Mihály és Telekesi Benedek.¹⁾ Az egyidejűleg ismert 15 füredi lakos közt lehetett néhány zsellér, féltelkes vagy kisebb adót fizető, s így elfogadhatjuk azt a következtetést, hogy az évi adó ekkor Füreden 5 frt. 40 dénár körül volt ép úgy, mint 1572-ben, de az adózók száma azóta megkétszereződött, az egy telekre eső adó tehát felényire apadt. Az 1585-ik évi Szent György adóját talán 12 telektől fizették mindjárt az egész évre, azért tesz ez esetben egyszer oly nagy, majdnem 6 frnyi összeget.

Azon fürediek, kik *rét ajándék* czímen készpénzt fizettek a tihanyi kapitánynak, a következők: Zabo Péter fizetett esztendeig 1 frtot, Zabó Imre szintén 1 frtot, Kuthy András 50 dénárt, Valkó István, Veres András, Kuthy Imre, Érsek Lukács, Érsek Péter, és Érsek Máté 40—40 dénárt, összesen 5 f. 30 dénárt.²⁾ Füreden és Arácon összesen 103 rét ajándék volt, a melyből 34 füredinek nem termett zabja;³⁾ ezek tehát zab helyett pénzt fizettek, t. i. egy köből vagy mérő zab helyett 20—25 dénárt. Ily alapon a föntebb elsorolt fizetések valami 26 hold rétnak feleltek meg.

Arácon Végh Lukácsnál egy ajándék vagyon rétről 25 dénár; csopaki Vitális Balázs fia és Molnár János, valamint az alsó-örsi Morocha Gergely szintén 25 dénárt fizettek egy rét-ajándék fejében;⁴⁾ mind a négyen tehát együttvéve 1 frtot adtak évente négy arácsi rét használatáért. A bérlők a szomszéd falvakban laktak.

Arácon és Kéken néhány puszta telket vagy helyet szintén szomszédfalubeliek, fürediek béreltek készpénzért: Arácon Varga Mihály földé 40 dénár, Érsek Máté földé 40 dénár; Kéken öt puszta hely 20—20 pénzt vagyis dénárt jövedelmezett, valamint Valkó István és Érsek Lukács füredi jobbágyok is puszta helyeikért 20—20 dénárt adtak (füredi vagy kéki puszta helyekért?).⁵⁾ Ezek a 40 és 20 dénáros adók olyanfélék, a milyeneket az 1572. évi összeírás említ Füreden: két telek félévi adója egyenkint 40, más két teleké egyenkint 20 dénár; csakhogy Pisky idejében ezt az adóegységet már egész évre számították.

A korábbi összeírásban felsorolt somogyi birtokok közül Pisky

1) Regestum 21. l.

2) U. o. 59. l.

3) U. o. 58. l.

4) U. o. 59. l.

5) U. o. 58. l.

számadáskönyve nem említi *Szántó* pusztát; de annál bővebben szól a többiről, a melyek részint az 1572. évi összeírásban jelentkeznek először Tihanyhoz csatolva, u. m. Szamárd, Nagy- és Kis-Endréd, Lullya és Csege, részint a tihanyi apátság régi birtokai czímén 1572 óta visszafoglalt falvak: Bálványos, Nagy- és Kis-Kapoly, Teleki, Szólád, Tétös és Fadd; részint teljesen új foglalású birtokai Tihanynak: Rád és Tur. Az első öt falu Bálványossal együtt adóját a telkek változó száma szerint félévi részletben volt köteles fizetni; a többi falu mind „summás falu“, mert adója egész évben egy összegben volt megállapítva, mely a lakott telkek szaporodásával vagy apadásával nem változott.

Szamárdon a Regestum hét jobbágyot nevez meg, valamint az 1572. évi összeírás is ott hét egész telket ismer, a melyeknek adója összesen egész évre 7 frt volt. Pisky könyvében Szamárd adóiról ezen tételeket találjuk bejegyezve: 1585 aug. 2-án meghozta az Szent György adóját, 1 frtot; az Szent Márton adójára tartoznak 3 köből *gabonával*; hozott az Szent György adójára 50 dénárt. 1587 máj. 3. Szent György adójára hoztanak *egy sőt* 33 dénárt, ismét hoztak 50 dénárt. 1588 ápril 18-án Szent György adóját Elek Benedek hozott 1 frtot; szept. 24-én hoztanak az szamárdiak elégitének meg mind az Szent Mihály adójáról, mind pedig az szántásról, tudni illik 1 frttal.¹⁾ 1589. jún. 4. hozott Domján János Szent György adójában 1 frtot. Itt az 1586. évről egyáltalán nincs bejegyezve adó, Szent Márton adója pedig csak 1585-ben és Szent Mihályé csak 1588-ban van említve. Az adófizetés idejét épen nem tartották meg pontosan: majd előbb, majd utóbb fizettek. Az adó nagysága, telkenkint 50 dénárjával számítva, ezen évre összesen 3 frt 50 dénár lett volna a hét telektől, félévre 1 frt 75 dénár; de a számadásokból legföllebb évi 3 frtot mutathatunk ki: Szent György adójául 1585-ben 1 frt 50 dénárt, Szent Márton adójául pedig 3 köből búzát, a melynek ára 50 dénárjával számítva szintén 1 frt 50 dénár. Látjuk itt, hogy a készpénzadó helyett gabonát és sőt is hoztak. Valószínűleg nem ajándékul, hanem készpénz helyett adták a nyest-bőrt is: 1588-ban tartoznak egy nyestbőrrel; márcz. 13-án Elek Benedek hozott egy *nyest-bőrt* 1 frtért, ezzel maradott volt adósa Elek Benedek előbbenivel.

Nagy-Endréden a korábbi összeírás szerint hét telkes jobbágy lakott, kik közösen Szent Györgykor és Szent Mihálykor 3—3 forintot tartoztak fizetni. Pisky idejében 1585-ben *Váras-Endréden* a jobbágyok száma kétannyi (13), kiknek nevéhez csakhamar odajegyezték, hogy Szikra Imréné és Varga László bíró obiit, meghalt; négy jobbágy obiit, eltávo-

¹⁾ Regestum 25, 26. l.

zott; egynek pedig 25 pénzt az úr elengedte. Mindjárt 1585-ben bor és ártány helyett is készpénzt adtak; viszont a készpénz helyett Szent Márton adójára 3 kila *buzát* hoztak. Máskor megint 3 kila búza és kila árpát (az egész évi adó tehát 6 kila búza és 2 kila árpa 3:50 frt értékben). 1586-ban Gáspár Ferencz Szent György adójára mind megfizetett. Ugyanaz 1587-ben jó későn, aug. 27-én Szent György adójául fizetett 50 dénárt és decz. 29-én Szent Mihály adójául szintén annyit. 1588-ban Szent György adójára hozott Vas János *három söt* 75 dénár fejében s ezenfelül fizetett ugyanazon czimen még 75 dénár készpénzt; 1589 márcz. 13-án hoztak ketten Szent Mihály adójára (1588-ra!) 50 dénárt, július 20-án Vas János adott az 1588. esztendőre való Szent Mihály adóját, 1 frtot. Az őszi adó megint két néven szerepel, s az 1588. évi adóra vonatkozó bejegyzésekből sejteni lehet, hogy a tavaszi adó is, az őszi is 1 frt 50 dénár, összesen *az egész évi 3 frt volt*, vagyis annyi, mint ugyanazon Endréd falunak félévi adója az 1572. évi összeírásban. És valamint már ekkor nem telkenkint, hanem a falutól *közösen vagyis egy summában* számították az adót, így történt ez Pisky idejében is.

Kis-Endréd 1572-ben szintén közösen fizette hat telekről a félévi 3—3 forintot. E falu Pisky számadásaiban *Alsó-Endréd* néven szerepel s most már nagyobb falu, mint a korábbi Nagy-Endréd, mert lakott *házaiknak száma 20*, de ebből négy ház — úgy látszik — zsellér vagy több féltelkes, mert *az adók száma 16, s egy adó esztendeig 50 dénár, tehát összesen 8 frt*. Ennek a lefizetése többféleképen történt: az 1585. évben „Szent György és Szent Márton adójára Alsó Endrérről jő 5 köből gabona; Szent Márton adójába hozott 3 kila *buzát*, tartozik még kettővel“. 1586 Szent György napjára az adóra hoztanak 2 frtot, aztán mindenestől az Szent György adóját meghozták s az Szent Mihály adóját is meghozták. Az 1587. esztendőre való Szent György adójára hozott január 2-án (1588) Sánta András az bíró 3 frt 70 dénárt, item Zabo Imre hozott az adóra 1 frt 80 dénárt; utóbb bejegyezték, hogy az 1587. esztendőre való adót ippensiggel mind megadták. 1589-ben pedig *egy söt* hozott az adóra Zabo Imre 40 dénár fejében.¹⁾ Az évi közös adó tehát 8 frt, félévenként 4 frt, telkenként egész évre 50 dénár. A bejegyzés hiányos, az adófizetés majdnem egy évvel is megkésett és készpénz helyett gabonát meg söt is adtak. Itt egyszersmind világosan kitűnik, hogy a köből gabona egyenlő egy kila búzával.

Lullyán 1572-ben 3 egésztelkes jobbágy és 9 nemes közösen fizetett Tihanynak félévenként 7, évente 14 forintot. Pisky számadásai

¹⁾ Regestum 46. 47. l.

szerint ugyanott 24—27 lakos van már, kik 1585 május 2-án küldtek Mészáros János bírótól Szent György adójául 5 frtot; aztán hozott a bíró *Szent Mihály adójában 5 frtot s tartozik 2 frttal*. 1586 szeptember 6-án hozott az bíró, Keresztes Tamás, az Szent György adójára 5 frtot, s utóbb az Szent György adójára 75 pénzért vagyis dénárért hoztanak *két söt*. 1587 szeptemb. 25-én Gyöngödi Pál az bíró hozott Szent György adóját 4 frt 25 dénárt, decz. 6-án pedig Szent Mihály adóját 4 frtot; „az adóra tartoznak 1 frttal, kire *egy nyest-bőrt* hozzanak“, s ezt Gyöngödi bíró 1588 márczius 24. hozta meg, és június 6-án 87. esztendőre való adót hozott búzát kilát 7 (40 dénárjával 2 f. 80 d.): az egész évi adó így 12 frt 5 dénár. Az 1588. esztendőre való Szent György adaját hozott az bíró, Gyöngödi Pál, 3 frt 55 dénárt, s hozott még aug. 14-én 1 frt 40 dénárt ugyancsak Szent György adajául. 1589 jun. 29-én hozott az adóra *egy söt*-pro den. 40.¹⁾ A három első év bejegyzéseiből az látszik, hogy a félévi adó 5—7 frt, az *egész évi adó körülbelül 12 frt*, s így egy telekre nagyjában 50 dénár adó esik, a melynek fejében búzát, söt egy nyest-bőrt is adnak.

Csegén (Chyege) szintén megkéttszereződött a lakosság: 1571-ben volt ott 7 egész telek, a melyek közösen fizettek félévre 2¹/₂, egész évre 5 frtot; 1585-ben vagyon *Csegén 14 házas ember s mindegyik „helyes ember“ 50 pénzt vagyis dénárt fizet*. A csegeiek 1586-ban augusztus 26-án hozták meg Szent György adóját, 3 frtot, s ugyanennyit hoztak Szent Mihály adójául. 1587 május 3-án hozott az bíró Szent György adóját 1 frtot, s egy-egy *csizmát, kapczát, papucsot* 1 frt 66 dn. értékben és ismét hoztak 50 dénárt, ez összesen 3 frt 16 dénár; decz. 2-án hozott az bíró Szent Márton adóját 2 frtot. Az csegeiek 3 frt birsága alatt *egy nyest-bőrt* hozzanak, s ezt az 1588. esztendőre való Szent György adajából vették meg 1 frtért. April 30-án Szent György adójára tartoznak 44 dénárral. 1589 kiskarácson-nap estén (decz. 31.) hozták meg Szent Mihály adóját 1 frt 89 dénárt. Az évi adó összegét az első években *6 frtra* tehetjük; de sem a befizetés, sem a bejegyzés nem valami pontos, s úgy látszik, nem minden ház fizetett, kettő talán zsellér volt vagy féltelkesek is akadtak.

A további falvak hiányoznak az 1572. évi összeírásból, tehát ezután kerültek Tihanyhoz vagy lettek új birtokaivá e várnak.

Bálványoson 1585-ben van *11 helyes, házas ember, s ezek mindegyike 50 pénzt fizet* adóul. 1585-re mindent meghoztak; június 6-án „*borokat*“ hoztak adóra, s tartoznak reá 4 kila *búzával*, meg is fizették. 1586-ban meghozták az bálványosiak Szent György adóját, aztán hoztak Szent

1) U. o. 42—43. l.

Mihály adóját 2 frtot. 1587 május 3-án Szent György adójára hoztak 34 dénárt s 1 frt 66 dénárért csizmát, kapczát, papucsot, decz. 2-án hoztak még Szent György adójára 75 dénárt, a félelvi összeg tehát 2 frt 75 dénár; deczembernek 14-ik napján 87-ben mind megfizették az egész esztendőre való adót. Az 1588. esztendőre való Szent György adóját hozott Kis János 2 frt 50 dénárt.¹⁾ Az évi adó összege 11 egész helytől 50 dénárjával 5 frt 50 dénár lenne, a félelvi adó tehát 2 frt 75 dénár, amelyet legjobban feltüntet az 1587. évi bejegyzés.

„*Summás faluk ide hátra*“: ez van írva a Bálványos után következő „Egyik Kapoll“ neve mellé. De a Kapoly után bejegyzett falvak közül főntebb már elsoroltuk Tósokot, Alsó-Endrédet és Lullyát, mert ezek az 1572. évi birtokállományhoz tartoztak s mert ezeknél az évi summa Pisky számadásaiban nincs jelezve úgy, mint a többi következő falunál. Egyébként Alsó-Endrédre és Lullyára is illik a „summás falu“ elnevezés annyiban, hogy ezek már az 1572. évi összeírás szerint nem telkenkint, hanem közösen fizették a bizonyos összegben megállapított adót, mely megmaradt akkor is, ha a telkek száma szaporodott. Ám ily értelemben Váras-Endréd, Csege és Bálványos szintén summás faluk voltak 1572-ben, s mivel ez az állapot a további irányzatnak is megfelelt, bizonyára nem szűnt meg Pisky idejében sem. A régebbi summás faluk és az alább következő summás faluk közt adózás dolgában csak az a különbség ötlük fel, hogy amazoknak közös adója félelvenkint, Szent György és Szent Mihály vagy Szent Márton napjára, az utóbbiak közös adója pedig az egész évre volt egy összegben, summában megállapítva. Azért az alább következő adófizetéseknel csupán egy helyen, Szóládon, találkozunk egyszer Szent György adójával, de ez ott is csak átmeneti helyzet lehetett, amíg t. i. meg nem állapították a falu adósummáját. Az adófizetés idejében nincs igazi különbség: Szent György és Szent Mihály adóját sem hozták meg pontosan és egyszerre, valamint az egész évre megállapított summát is olykor előre, de rendszeren megkésve fizették meg, több részletben, egyszerre igen ritkán.

Egyik Kapoll, vagyis *Nagy-Kapoly adózája 16 házias ember*, „*az summája szolgálattal, egyéb jövedelem nélkül 20 frt.*“ Tartoznak az summára buszával, 40 kilá(val); egy kila ára 50 dn.; hoztanak az summára *buszát* 15¹/₂ (kilát), értéke 50 dénárjával = 725 dn. Az 1585. esztendőbeli summára hoztanak még az búza árában 5 frt 79 dénárt; aug. 26-án hoztanak 2 frt 50 dénárt, az summára hoztak 4 frt 50 dénárt. 1585. esztendőre való summára *bort* 6 frt 50 dénárért, item hoztanak 3 frt 50 dénárt; *asszonyomnak* hoztanak 2 frt 50 dénárt. Mindez az

¹⁾ Regestum 33—34. l.

úrnőnek adott ajándékon kívül 30 frt 4 dénár, 10 frttal több a summánál. A többlet talán hátralékos tartozás a korábbi évekről. 1586-ra nincs bejegyzés a Regestumban Nagy-Kapolyról. 1587 aug. 23-án Szabó Pál az bíró hozott ez esztendőbeli summára 4 frt 15 dénárt, azután ismét 2 frt 75 dénárt, okt. 15-én 1 frt 68 dénárt, decz. 4-én 1 frt 90 dénárt; item adott (Tóth) Balázs (a) bírójét (bíróért?) 50 dénárt; 1588¹⁾ február 28-án az bíró Szabó Pál hozott *hét nyestbőrt* 2 frtéért, item *egy rókabőrt* 40. dénárért, item az summára hozott készpénzt²⁾ 50 dénárt. „Tartoznak summával 6 frt 12 dénárral.“ A bíró ebből meghozott 1 frt 9 dénárt: „tartoznak 5 frt 3 dénárral“. 1588 júl. 5-én az 1587. esztendőre való adóra hozott Szabó Pál az bíró 1 frt 50 dénárt, adott Tóth Balázsnak készpénzt 3 frtot: „tartozik 87. esztendőre való adóval 53 dénárral.“³⁾ Ezen 53 dénár tartozás a fentebb kifizetett tételekkel együtt pontosan 20 frt összeget ad. A summa tehát állandó maradt ez időben. Egyéb bejegyzésekből látjuk, hogy e summában nincs benne a dézsma búza, árpa, bor, a husvéti bárány és a karácsonyi ártány, s nincs benne a szolgálat megváltásából folyó jövedelem.

Kis-Kapolyon van 1585-ben *16 házias ember*; ezeknek adó-„summája szolgálattal, egyéb jövedelem nélkül“ *20 frt*. Tartoznak az summára 40 kila buzával. Az summára hoztanak buzát 8¹/₂ kilát; árpát 1 kilát (a búza ára valószínűleg 4 frt 25 dénár, az árpáé 25 dénár). Hoztak *három ökröt*, böcsülték 15 frtra, ez is az summára való; szept. 6. (hozott) az summára Pány István 3 frtot, *zsinórt*, *csizmát* az summára 1 frt 80 dénárért, item *bort* az summára 6 frt 50 dénár értékben. E tételek összege 30 frt 80 dénár, majdnem úgy, mint az egyebekben is hasonló Nagy-Kapolynál láttuk. 1587 aug. 23-án Bogdán Kelemen hozott az summában *3 tarisznyát* (egy pro dn. 12) 36 dénárért, item hozott *két papucsot kapuzástól* 1 frt 40 dénárért, szept. 5-én hozott az summára 2 frt 30 dénárt, decz. 5-én 2 frt 22 dénárt. Egy *nyestbőrrel* tartoznak az summára. 1588 márcz. 13-án az bíró az summára hozott 81 dénárt, márcz. 20-án Bogdán Kelemen az bíró hozott az summában 3 frt 44 dénárt, *egy csizmát* 90 dénárért, *két papucsot* 1 frt 60 dénárért: még „tartoznak 7 frttal 3 pénz hiján“. A fentebbi tételek összege u. i. 1587 aug. 23-tól kezdve épen 13 frt 3 dénár, s ezt a tartozás 20 frtra egészíti ki. 1588 máj. 2-án az 87. esztendőre való summára hozott az bíró

1) Az évszámot utóbb kiigazították 1587-re, de ez csak annyit jelent itt, valamint több utána következő évszámban, hogy az 1588-ban lefizetett adó 1587-re szólt.

2) Römer ezt tévesen olvasta „kis pénz“-nek. Tört. Tár 1879. 368. l. Az eredetiben „kiz pinz“ van.

3) Regestum 35—36. l.

kézpénzt 1 frt 22 dénárt: „tartoznak 5 frt 75 dénárral“; december 13-án Ábrahám Borrabás az bíró hozott az summára 4 frtot; 1589 jan. 22-én hozott ismét az bíró 2 frt 50 dénárt.¹⁾ Az 1585. évi summából e szerint csak 3 frtot kapott meg a kapitány kézpénzben, az 1587. évből pedig 14 frt 19 dénárt, de több mint egyévi késedelemmel.

Telekinek az summája szolgálattal, egyéb jövedelem nélkül 16 frt, házas vagy helyes *telkes embereinek száma 9.* Az 1585. évi summára hoztanak 8 cseber *bort* 8 frt 64 dénár értékben, s adósak maradtak még 7 frt 64 dénárral, amire 22 kila buzával tartoznak; egy kila buzát tehát 33 dénárba számítottak. A 22 kila buza törlesztésére hoztak a summára 2^{1/2}, aztán 4 köböl *buzát*, s ekkor odajegyzték, hogy „még tartoznak 12 köböllel“. Minthogy kila és köböl ugyanaz az ürmérték, világos, hogy itt kifelejtettek följegyezni 3^{1/2} köböl buzát; mert csak így jön ki a 22 kila vagy köböl. A 12 köböl buza helyett 1586 júl. 31-én hoztanak 4 frt 40 dénárt, egy köböl helyett tehát 36 dénárt, s ezzel az 1585. évi summa törlesztődött. Az 1586. évi summa fejében adtanak *két ökröt* 7 frt 60 dénárért és hoztanak még 10 frtot kézpénzben. Az 1587. évi summát így törlesztették: szept. 5-én hozott Bálintti (más helyen Bálintfi) Gergely bíró 4 frt 86 dénárt, nov. 6-án 1 frtot, decz. 4-én szintén 1 frtot, Bús Lukácstól küldött 3 frtot, 1588 február 2-án hozott ugyanaz a bíró 3 frtot. Ez összesen 12 frt 86 dénár; „adós az 87. esztendei summára 3 frt 14 dénárral“. „Az 88. esztendőre való summára junius 19-én hozott az bíró Császár Benedek 2 frtot, október 6-án ez jüvendő(?) esztendőre valót 2 frtot; 1588. esztendőre való summáról vetöttem számot Császár Benedökkel, igazán tartozik az adóra, kit még fizetni kell, 12 frttal.“ Az 1589. évről szóló bejegyzés csak ennyit mond: „89. jan. 24-én hozott Császár Benedek az bíró az summára 6 frt 50 dénárt“; a többi bejegyzés már hiányzik.²⁾

Szórád- vagy Szóládról csak annyit jegyezték Pisky számadáskönyvébe, hogy 1586 júl. 31-én hoztanak... szórádi adót, Szent György adóját 50 dénárt, s az summára hoztanak 4 frt 50 dénárt.³⁾

„*Thetuesyeknek*“⁴⁾ zolgalattiokuel *summaioik fl. 5* és egyéb jöve-

1) Regestum 37—38. l.

2) U. o. 40—41. l.

3) U. o. 27. l.

4) Thetues kiejtése első látszatra Tetves volna. Ha mi mégis e nevet munkánk folyamán inkább Tétös-nek olvassuk, ennek oka egyrészt az, hogy az *ue olykor ö*-nek hangzott (pl. az 1211. évi tihanyi összeírásban *Gueldeguh, Gueldegueh = Göldögö, Köldöke?*, *tueh = tö, töve*); másrészt még nyomósabb oka az, hogy e Thetues névű somogyi falu régebb írása: *Tetes* (1092?), *Teutes* (= Tötös 1358), *Thythews* (= Títös), *Teteus, Tetws* (= Tétös, 1390), *Thwthes* (= Tötös, Tütös, 1437). Csánki Tört. Földr. II. 652. l.

delmek nélkül. Erre az summára kel hozni 15 kyla buzáth.⁴ Így egy kila búzát a kapitány 33 dénárban vett át. 1585-ben dézsma-buzán kívül az summára hoztak 2 köből *búzát*, ismét hoztanak 5^{1/2} köböllel, „tartoznak 5^{1/2} köböllel“. Minthogy kila és köből ugyanaz a gabona-mérték, itt hiányzani látszik 2 köből búza, s talán ennek pótlására írták 1587. évi adatok közé elűtő, korábbi irással, hogy egy *nyest bürrel* tartoznak az summára. Az 1586. esztendei summára hoztanak 5. frtot, item *nyolcz szattyánt* feketét pro fl. 3. Az 1587. esztendei summára hozott Filöp Balázs aug. 6-án 1 frt 50 dénárt, november. 2-án 3 frtot, 1588. jan. 24-én Hegedis Mihály 50 dénárt. 1588. esztendőre való summát hozott az biró, Zarka János, jun. 19-én 1 frtot, szept. 6-án 3 frtot; 1588. esztendőre hozott Fekete Gergely három csöbör *bort*, egyikét az dézmára, kettejt az summában 4 frt. Lett héja az bornak 5 pint¹⁾ 1 frt. „Ezt még énnekem kell fizetni.“²⁾ Két esztendőben az 5 frtnyi rendes summánál többet adtak a tétősiek: 1586-ban 3 frt ára szattyánnal, 1588-ban ismét 3 frt ára borral. Minthogy az utóbbi esetben világosan ki van fejezve, hogy e többlet is a summához tartozik, azért azt kell lünnünk, hogy a summa itt évről-évre ingadozott. Érdekes a bor árának számítása a szerint, a mint a kapitány vevőnek vagy eladónak tekinti magát: a summa 4 frtjéért átvesz 2 csöbör jó bort, egy csöbör- vagy akóban van harmincz pint, egy pint bort tehát átvesz 6^{1/2} dénárért, ami a szokottnál jobb ár; de mivel hiányzik a két csöbörből 5 pint, ezért a kapitány készpénzben követel 1 forintot, vagyis ez esetben egy pint bort már 20 dénárba számít.

Fadd. 1585 aug. 25-én hoztanak a summára 15 frt 86 dn.-t. 1585. esztendőtől fogva három esztendeig a faddiakkal számot vetvén, *maradtak adósak summa szerint (1588 elejéig) 120 frttal*; mert azelőtt, úgymint 1587. esztendőben fizettek egyszer 27 frtot, Balogh Jánosnak (tihanyi vitéznek) adtak 6 frtot, *két fiket* hoztak 4 frtéért, készpénzt 16 frtot, egy *tokot* (1 frtéért). *Így törlesztettek összesen 54 frtot.* Maradtanak adósak 12 szalonnával, 1 pro 2 f. 24 d. = 26 f. 88 d.; 5 vizával, 1 pro 2 f. = 10 f.; 6 *tokkal*, 1 pro 1 f. = 6 frt; összesen 42 frt 88 dénárral. (A többi megnevezetlen adósság 77 frt 12 dénár.) „Summa szerint maradtak adósak 120 frttal.“ Mindezekben anno 1588 husvét hetfin (6 naptár szerint jelzi a Regestum: april 8) az faddiak küldöttek két polgárdi embertől, Vaytay Ferencztől és Vén Imrétől, készpénzt 36 frt 88 dénárt. Anno 89. jan. 25. Vén Imre és Kis Tamás hozott

1) Rómer közlésében hibásan 4 pint. Tört. Tár. 1879. 577. l.

2) Regestum 49. l.

Faddról adót, kit az faddiak küldöttek tülök, kiszpínzt 40 frtot.¹⁾ Látnivaló ebből, hogy Fadd, amelynek 1358 óta nincs nyoma Tihanyi ismert emlékeiben, Pisky kapitánysága alatt még mindig vagy újra tihanyi birtok és oly jelentékeny, hogy kézpénzjövdelem dolgában valamennyit fölülmulja. A főntebbi adatokból módunkban van meghatározni évi jövedelmét. Három évi jövedelme 1585—1587-re az utolsó évben törlesztett 54 frt és a 120 forintnyi fönnmaradt követelés, összesen 174 frt, amiből *egy évre 58 frt summa esik*. Ebbe nem számították bele az egészen külön bejegyzett 1585 aug. 25-iki törlesztést, a 15 frt 86 dénárt, amely az előző évre szóló tartozásnak látszik. A későbbi törlesztések összege 130 frt 88 dénár.

Hátra van még az a két falu, amelyek az ismert források szerint csupán Pisky kapitánysága idején adóztak Tihanyinak: Rád és Tur, az apátság ősi s mindmáig megmaradt birtokának, Telekinek szomszédságában (Somogym.).

Rádnak summája 10 frt szolgálattal, egyéb jövedelem nélkül. Adózó *jobbágynak száma 7*. Az 1585. évi summára *bort* hozott 6 cseberrel 6 frt 48 dénárért, tartozik erre *búzával* 10 kilával és hozott 3^{1/2} köblöt, ismét hozott az summára 3 köblöt, tartozik még 3^{1/2} köböllel. Ezt is „solvit”, megfizette. A bor csebrét vagyis akaját: 108, a búza kiláját vagy köblöt pedig 35 dénárban fogadta el a kapitány. Az 1586. esztendőre igaz számvetés szerint tartoznak 4 frttal s ezt megfizették. A többi 6 frt helyett — úgy látszik — *búzát* adtak; hoztak t. i. 27 kilát, amelyből 10 kilát dézsmának számítva, 17 kila 35 dénárjával 5 frt 95 dénárt ért. Az „1587. esztendőbeli summát engedtem pro fl. 6”. Ezen esztendőre való summára hozott Bene Antal az bíró 1 frtot; tartoznak az summára *egy nyestbűrrel*. Az 87. esztendőre való summát mind megfizették igazán. 88. esztendőre való adót Böröczki Jakab hozott jul. 16-án az adóra 1 frtot, *búzát* szept. 18-án tudni illik tizenkét kilát. 1588. esztendőre való summára tartozik számvetés szerint 6 frttal. Zende (Szendé) Balázs hozott az adóra 88. esztendőre valót 2 frtot; még tartoznak 4 frttal. 89. okt. 20-án Bene Antal az bíró hozott summát kétszer (p)izben 8 frtot.²⁾

Thurnak az summája fl. 10 egyéb jövedelem nélkül az szolgálattal. Adózó *jobbágya 10*. Az mely *bort* hoztanak (1585-ben) az summára, lött 6 frt 33 dénár, még tartoznak 3 frt 67 dénárral. Tartoznak *búzával* 11 kila. Az summára hozott 3 kilát, még tartozik 5 kilával (3 kila kimaradt). 1586. esztendőre való summára aug. 28-án hoztanak 10 frtot, *asszonyomnak* hoztanak 2 frtot. 1587. esztendőre való summára okt

¹⁾ U. o. 14. 44. l.

²⁾ Regestum 48, 50. l.

12-én hozott Szabó Gergely 7 frt 50 dénárt. Egy *nyest búrral* tartoznak az summára. 1587 (?) márcz. 14-én az biró, Szabó Gergely hozott az summára 1 frt 27 dénárt. Az 1587. esztendőre való summára jun. 19-én (1588) hozott az biró Gellért Lukács 1 frtot. Az 88. esztendőre hoztak az thuriak *egy állalag bort*, ötödfél csöbört... Kit „bollaban“ megmirt, lett negyedfél csöbör és ötöt... Ennek másfél csöbri dézma, az többi adóra való.¹⁾

Ezzel azonos a következő adat: 1588 19. die Novembris hozott az turi Zabo (Szabó) Gergely ötödfél csöbör bort, másfelet az dézmára, 3 csöbrit az summában hat forintért. Ugyanakkor hozott Zabo Gergely az summában fl. 4.²⁾ Itt tehát a bornak csöbre, vagyis akaja 2 frt, pintje 6¹/₂ dénár, ép úgy, mint Tétüsön láttuk.

Foglaljuk össze a főntebb mondottakat.

Meg akartuk állapítani a készpénz-adó mennyiségét, amelyet a tihanyi vár falvai a kapitánynak beszolgáltattak, hogy lássuk, mennyi készpénz-kiadást lehetett e czímen fedezni. Eljárásunk bizonyára hosszadalmas, az olvasóra nézve egyhangú és fárasztó. De ha nemcsak az adózás elve, hanem a gyakorlati módja is érdekel bennünket, meg kellett tennünk a hosszú és egyenetlen utat a kutatásban, s be akartuk ezt mutatni az olvasónak is, hogy eredményeinket mérlegelhesse és még inkább azért, hogy a további kutatók részére a rendszertelenül vezetett, de ritkasága és régisége miatt általános becű Pisky-féle Regestumot lehetőleg rendezett alakban és földolgozva bocsássuk közre. Eddigi kiadása nem teljes és több helyen hibás. Feltűnő volt nekünk pl., ismerve a Füred határában elpusztult Kék falu fejlődését, hogy Rómer közlése szerint Pisky számadásai Kéken 62 pusztá helyet említenek. Ez igen sok abban a kis faluban. Megnéztük az eredeti bejegyzést s azt találtuk, hogy bizony ott csak „öt pusztá hely“ van betűkkel kiírva, s a közlő az „o“ betűt sarlóalakú ékezetével, mely az akkori írásban az „o“ betű fölé írt kis „e“ betüből támadt és „ö“-t jelentett, „6“-os számnak, az utána álló „t“ betűt pedig „2“ számnak nézte. Ilyen hibás olvasás a „kis pínz“ is az eredeti „kiz pínz“, vagyis „kisz pínz“ helyett. De nem akarunk itt aprólékos kifogásokat emelni az érdeemes közléssel szemben, csak megokolni, hogy miért nem utasítjuk az olvasót egyszerűen a már közkézen forgó szövegre. Az eredetinek sokféle írását, törléseit, az üresen maradt helyekre időrendi összevisszaságban betoldozott pótló jegyzeteit kritikai szemmel vizsgálván, módunkban állt itt a szöveget rendbehozni, s az egynemű adatokat szo-

1) U. o. 27. 39—40. l.

2) U. o. 70. l.

rosan egymás mellé s időrendi egymásutánba csoportosítva, összehasonlításra alkalmasabb formában terjesztjük a kutatók elé.

A készpénz-adó mennyiségét megközelítő pontossággal a következőkben összegezhethetjük, megjegyezve, hogy ez összegek az öt év folyamán a bejegyzések hiányossága és némely adóleengedések miatt olykor kisebbek voltak, s itt csupán a mérsékelt maximum van feltüntetve:

1. Aszófőn 10 telek, adója egész évre	5— frt, egy teleké	50 dénár
2. Füreden 11 „ „ „ „	5·40 „ „ „	50 „
3. Arácsón 2 pusztá hely adója egész évre	0·80 „ „ „	40 „
4. Kéken 5 „ „ „ „	1·00 „ „ „	20 „
5. Szamárdon 6 telek ¹⁾ „ „ „	3·00 „ „ „	50 „
6. Váras-Endréden 6 telek ²⁾ „ „ „	3·00 „ „ „	50 „
7. Alsó-Endréden 16 telek adója egész évre	8·00 frt, egy teleké	50 dénár
8. Lullya (27) 24 „ „ „ „	12·00 „ „ „	50 „
9. Csege (14) 12 „ „ „ „	6·00 „ „ „	50 „
10. Bálványos 10 „ „ „ „	5·00 „ „ „	50 „
Összeg 102 telek ³⁾ adója egész évre	49·20 frt, egy teleké	48 dénár

Summás faluk:

11. Nagy-Kapolyon 16 ház summája	20·00 frt, egy teleké	125 dénár
12. Kis-Kapolyon 16 „ „	20·00 „ „ „	125 „
13. Telekin 9 „ „	16·00 „ „ „	177 ^{2/3} „
14. Szórádon 5? „ „	5·00 „ „ „	100? „
15. Tétösön 5? „ „	5·00 „ „ „	100? „
16. Faddon 58 ^{3/4} „ „	58·00 „ „ „	100? „
17. Rádon 7 „ „	10·00 „ „ „	143 „
18. Turon 10 „ „	10·00 „ „ „	100 „
Összeg 126 telek summája	144·00 frt, egy teleké	101 ^{1/2} dénár
Főösszeg 228 telek évi adója	193·20 frt, egy teleké	84 dénár

¹⁾ Tulajdonképen a telkek száma hét; egy azonban adótól mentes.

²⁾ A házak száma 1585-ben pontosan tizenhárom; de az adóból, s még inkább az 1588-ban följegyzett váras-endrédi arató- és kaszás pénzből, melyekről alább szólunk, az tűnik ki, hogy Váras-Endréden 1588-ban csak hét telek volt ép úgy, mint Szamárdon, de egy telek föl volt mentve e terhektől. Így aztán egy telek adójául megkapjuk a rendes 50 dénárt.

³⁾ Ide számíthatunk még Szamárdon, Váras-Endréden, Csegén és Bálványoson egy-egy nem adózó telket, amelyekkel a telkek száma 104-re emelkedik. Bálványoson 10 telket vettünk föl; mert ámbár 1585-ben 11 háza volt, adót csak 10 telektől, szántópénzt pedig csupán 9 telektől fizetett. Csegének 1585-ben 14 háza volt; de 1588-ban fizetett szántópénze is 13 teleknek felel meg.

⁴⁾ 1211-ben valami 29 telke, háznépe volt itt a tihanyi apátságnak. Ha ez a telkszám a XVI. század végéig — mint valószínű — nem szaporodott (Aszófőn lefogyott 15-ről 10-re, Arácsón 23-ról 2 pusztá helyre, Kéken 16-ról 5 pusztá helyre, Tétösön a régi Füzegy területén 36-ról 5?-re; csupán Füreden szaporodott 9-ről 11-re és Telekin 7-ről 9-re), akkor a fentebbi adatok kiigazítandók és Fadd summája telkenként 2 frtra is tehető, de ebben aztán bennfoglaltatik az illető telek minden úrbéri tartozása.

A teljes pontosság hiányát elegendőképpen pótolja az itt feltüntetett mérsékelt maximum, mely a szélső maximumtól és minimumtól még a fősszegben is csak néhány forinttal különbözik.

A felsorolt falvakhoz számítva még a számadáskönyvből csak véletlenül hiányzó Szántó pusztát, s a csupán szőlő- és rétajándékaival szereplő Örvényest és Kis-Szőlöst, így a birtokok száma Pisky kapitánysága alatt mindössze 21 lesz, kilenczezel több, mint az 1572. évi összeírásakor és kettővel több, mint az 1577. évi összegezésben. De a telkek száma jelentékeny emelkedést mutat: az 1572. évi 70 és az 1577. évi 80 adózó telekhez képest Pisky Regestuma alapján, legnagyobbbrészt pozitív adatokból 228 adózó telket állapíthatunk meg, vagyis háromszor annyit, mint amennyi alig tíz évvel előbb volt a hivatalos összeírások szerint. Pedig mondhatjuk, hogy Pisky Regestumából inkább kevesebb telket vettünk föl, mint többet; mert pl. Alsó-Endréden a 20 házból csak a 16 adózó helyet, Lullyán 27 házból az ötven dénáros adóegység alapján csak 24-et, Csegén 14 ház helyett ugyanily alapon 12-öt és Bálványoson 11 ház helyett csupán 10 adózó telket számítottunk; másrészt alig túloztunk valami nagyon, amikor Szórádon, Tétösön és Faddon a bejegyzett pozitív adóösszegekből egy forintos adóegység alapján következtettünk a telkek számára.

A telekadók évi összege 1572-ben 66 frt 40 dénár, 1577-ben 51 frt 50 dénár; ezekhez képest a Pisky könyvében feltüntetett adók évi összege háromszor akkora s megközelíti a 200 frtot.

De a telekadót és summát nem fizették be készpénzben mind, hanem egy részöket nyers vagy ipari termékben adták meg. A terményadózás arányát legpontosabban feltüntetik az 1585. évi bejegyzések, amikor a számadásokat leggondosabban vezették. Másodsorban teljességre nézve az 1587. évi bejegyzések következnek amazok után, s ezek nyújthatják az első évi adatokból vonható következtetések korrektívumát annak a feltüntetésére, hogy a pénzbeli adózáshoz képest a terményadók utóbb jelentékenyen csökkentek. Hiányosabbak az 1586. és 1588. évi bejegyzések s leghiányosabbak az utolsó évbeliek.

A telekadók és summák fejében készpénz helyett legtöbb terményt szolgáltatottak be 1585-ben: búzát 37 frt 11 dénár, árpát 75 dénár, bort 46 frt 81 dénár, három ökröt 15 frt, egy nyestbört 1 frt és ruhafélét 1 frt 80 dénár, összesen 102 frt 47 dénár értékben. Búzát és bort adott Bálványos, a két Kapoly, Teleki, Rád, Tur és Tétös; búzát szolgáltatott még Szamárd, a két Endréd és bort Lullya; árpával fizetett V.-Endréd és Kis-Kapoly; ez utóbbi adta a három ökröt és a ruhaneműeket is, a nyestbört pedig Tétös. Mindannyi somogyi falu.

Az 1586. évben búzát adott Rád 6 frt, sőt Lullya 75 dénár, két

ökröt Teleki 7 frt 60 dénár és nyolcz fekete szattyánt Tétös 3 frt, összesen 17 frt 75 dénár értékben.

Az 1587. évben sóval adózott Szamárd 33 dénár, tok-hallal a tolnai Fadd 1 frt, három nyestbőrrel Lullya, Rád és Tur 3 frt, ruhafélével Csege és Kis-Kapoly 3 frt 42 dénár, fékkel Fadd 4 frt, összesen 11 frt 75 dénár értékben.

Az 1588. évben búzát adott Lullya 2 frt 80 dénár, Rád 4 frt, bort Tétös és Tur 10 frt, sőt Váras-Endréd 75 dénár, nyestbőrt Szamárd, Csege és Nagy-Kapoly 4 frt, rókabőrt Nagy-Kapoly 40 dénár és ruhafélélet ugyanaz 2 forint 50 dénár, összesen 24 frt 45 dénár értékben.

Az 1589 évi hiányos bejegyzésekben csupán Alsó-Endréd és Lullya két sója van feltüntetve 80 dénárnyi adó fejében, s Kis-Kapolyból egy rókabőr 50 dénárért.

Igy öt év alatt körülbelül 1000 forintnyi telekadóból és summából összesen 157 forintot és 40 dénárt nyersterményekben s ipari cikkekben róttak le a somogyi falvak és a tolnamegyei Fadd.

Legtöbb adót fizettek borban 52 frt 1 dénárt, csöbrét vagy akáját 90, 108 és 200 dénárral számítva. A bor pintjét tehát a kapitány rendszeren 3 és 3·6, kétszer $6\frac{1}{2}$ dénárban fogadta el.

Búzával törlesztettek az adóból 49 frt 91 dénárt, úgyhogy a búza-köble vagy kilája 30, 33, 35, 40 és 50 dénárt ért. Az élelmi szerek csoportjában említhetjük a 2 frt 63 dénárnyi adóban szolgáltatott nyolcz sőt (egy só ára 25, 33, $37\frac{1}{2}$, 40 dénár) és a 75 dénárban adott három kila árpát (egy kila árpa ára 25 dénár).

Öt ökörrrel leróttak 22 frt 60 dénárnyi adót, s egy ökröt 3·80—5 frtban vett át a kapitány. A faddiak szalonnával, vizával, tokhallal is tartoztak az adóra s 1587-ben egy tokkal 1 frtot róttak le. Más falvak bőrökkel 11 frt 40 dénárt törlesztettek: nyolcz nyestbőrrel ugyanannyi forintot, egy rókabőrrel 40, egygyel 50 dénárt, s nyolcz fekete szattyán mindegyikével átlag $37\frac{1}{2}$ dénárt. Igy az állatokban és bőrökben lerovott adó összege 35 frt 50 dénárt.

Legkevesebb a kész iparcikkekben lerótt adó: a nyolcz szattyánon kívül zsinór, csizma, papucs, kapcza és fék összesen 11 frt 72 dénárban. Egy fék ára 2 frt, a csizmáé 90, a papucsé 60, a kapczáé 16 dénár.

A kapitány szívesen elfogadta a terményadókat készpénz helyett, mert aránylag nagy nyereséggel adta át őket fizetésül vitézeinek, a midőn pl. a papucsot 1 frtjával, a búza köblét vagy kiláját 50, 67, 75, 100, 108, sőt 133, átlag 74 dénárba számította. Innen érthető, hogy

nemcsak szívesen elfogadta a terményadót, hanem még tartozásul is kiróttá.

Az említett nyestbőrökön kívül, a melyeket megadtak, tartozás-képen följegyeztek még a Regestumba három nyestbőrt Váras-Endréd, Teleki és Kis-Kapoly részére, s ezeket a kapitány annyira követelte, hogy pl. Csegének 3 frt bírság terhe alatt tette kötelességévé a nyestbőr meghozatalát, a melyet aztán a csegeiek szentgyörgyi adójukból 1 frton, a rendes áron meg is vásároltak és így rótták le tartozásukat. A faddiak szintén tartoztak 12 szalonnával, 5 vizával és 6 tokkal, a melyeknek egységi ára 2²⁴, 2 és 1 forint. A búzát többször szintén tartozásul látjuk kiróva a készpénz-adó helyett.

2. Szolgálat. A telekadón kívül készpénz-bevétele volt a tihanyi kapitánynak a fürediek rétajándékai czimén valami 5 forint 30 dénár, továbbá malomadó czimén Csepakon (az arácsi malomért?) és Füreden 40—40 dénár;¹⁾ de ez mind csekélység a telekadóhoz és azon készpénzhez képest, a melyet a kapitány szolgálat helyett kapott a somogyi falvaktól. A summás falvak utóbbi tartozását hangsúlyozottan e kettőben fejezik ki: „summa, szolgálattal, egyéb jövedelem nélkül“.

A tatárjárás előtt a pannonhalmi apátság népeinek szolgálata az egyes szolgálóosztályok nevében megjelölt szántó, szakács, szücs, timár stb. foglalkozáson kívül mint közös munka az volt, hogy minden házegy napon szénát gyűjtött, egy napon behordta, egy napon aratot, kétséggkívül a monostornak olyan elkülönített földjein és rétjein, a melyek nem voltak kiosztva a szolganépek közt. Az udvarnokoktól havonkint tíz hold szántást és vetést is kívánt az apátság; de IV. Béla békéltető ítélete szerint ezt az „enő“ (eneu) nevű szolgálatot, robotot, az apátság az udvarnokoknak elengedte, mert ők szántásuk és vetésük gyümölcsseiből úgy is legtöbbet adóztak s hónapot is szolgáltak a monostorban.²⁾ A bakonybéli apátság ugyancsak a tatárjárás előtt már szabadjaitól is két napi szántást s egy-egy napi aratást és kaszálást, a lovasoktól pedig évenkint kilencz napi szántást, továbbá aratást, behordást és cséplést, s ezenfölül még egy heti belső monostori szolgálatot kívánt minden telek után.³⁾ Az 1514. évi parasztlázadás megtorlására hozott törvény szerint a jobbágy köteles urának hetenkint egy napot, évenkint

1) Regestum 21. l. 1587. 2. aprilis phüredi byro. . . malomadót hozot d. 40. — U. o. 30. l. Copakon Gellért Illyés malomadóval tartozik minden esztendőnkint: negyven-negyven pinzel és 40 czipóval; ezeket pedig Zent István napiara tartoznak meghozni.

2) Rendentörténetünk I. köt. 200, 203, 678, 790. l.

3) U. o. VIII. köt. 269. l.

tehát 52 napot szolgálni. Az 1548. törvény ezt megerősíti és bővebben úgy fejt ki, hogy minden jobbágy tartozzék mind a tavaszi, mind az őszi szántás idején egy ekével egy egész napon át szántani és vetni, továbbá a szőlőmunka, kaszálás és aratás idején hetenként két-két napon e munkákban résztvenni, de aztán, a mennyivel többet dolgozott ekkor a jobbágy hetenkint, ezen napi többletek az évenként köteles 52 naphól levonandók.¹⁾ A török veszedelem súlyosbodása miatt, hogy a jobbágyok valamennyire az elnyomatásból magukhoz térjenek, ideiglenesen leszállította az 1553. évi országgyűlés (11. t.-cz.) az 52 napot 40 napra, kivéve azt, ha valamelyik urnak vagy nemesnek az ő végyárának megerősítése miatt ezeknek szolgálatára és munkájára huza- moşabban szüksége volna; ebben a jobbágyok uroknak segítségére legyenek, mert az ily erődítésben a maguk javára is dolgoznak.

Országosan így fejlődött a szolgálat, a melyért Pisky Regestuma a somogyi falvaknál négyféle váltságpénzt különböztet meg a négyféle szolgálat szerint: aratópénzt, kaszáspénzt, szántáspénzt és szolgálópénzt.

Az 1572. évi összeírás szerint Aszófő, Örvényes, Kis-Szölös és Füred Zalában, Tósok Veszprémmegyében, a két Endréd, Csege és Jullya Somogyban minden szolgálattal tartozik; Szamárd pedig csupán azon révészi szolgálatra köteles, hogy a somogyi jövedelmeket átszállítja a Balatonon Tihanyba. Az arácsi és szántói puszták természetesen nem teljesítenek szolgálatot, mert lakóik nincsenek.

A négyféle szolgálatnak pénzzel való megváltása Pisky Regestumában csupán az 1588-ik évnél és tíz somogyi falunál van följegyezve. Örvényes, Kis-Szölös, Arács, Kék és Szántó, mint pusztahelyek, sem pénzben, sem természetben nem tartoztak szolgálattal. A többi években és a többi falunál vagy véletlenül maradt el a följegyzés, vagy természetben történt a szolgálat teljesítése. Pénzen váltották meg a szolgálatot Szamárd, Csege, a két Endréd, a két Kapoly, Bálványos, Teleki, Rád és Tur.

A *szántó és szolgálópénz* mindenütt egyenlő s nem függ a telkek számától. Szántással minden falu egy hetet, hat napot szolgált, s az egy napi szántást 50 dénárral, a hat napi szántást 3 forinttal váltotta meg. A tíz falu tehát szántópénzül összesen 30 forintot fizetett. A szolgálópénz minden falutól egy hétre 2 forint, a tíz falutól 20 forint. Itt a számítás alapja az, hogy minden falu köteles volt egy-egy hétre két embert Tihanyba küldeni, s ezek ott a régi udvarnokok módjára a házcselédek dolgát végezték: vizet és fát hordtak a konyhába, fűtötték a

¹⁾ Magyar törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 1514. 16. cz. 1548. 34—37. cz.

kemenczét, stb. Egy ilyen hetes munkájáért egy hétre 1 forintot fizettek, a miből egy napra 14—15 dénár esett.

Az arató- és kaszáspénzt az adózó telkek számához szabták, de nem egész pontosan. Néhány ház, úgy látszik, föl volt mentve ezen szolgálattól, pl. a bíró háza. A kaszáspénz mindenütt kétszer annyi, mint az aratópénz: ez egy telektől egy napra 20 dénár, hat munkanapra 1 frt 20 dénár; a kaszáspénz egy embertől 40 dénár naponta, egy hétre, vagyis hat munka-napra 2 frt 40 dénár.

Legtöbbet fizetett a két *Kapoly*, mert mindegyiknek 16 adózó háza volt. Aratópénze mindegyiknek 18 forint, kaszáspénze 36 forint, összesen 54 forint, a kettőé együtt 108 forint. Az aratópénzt 1 frt 20 dénárjával számítva egy hétre, úgy találjuk, hogy a két *Kapoly* mindegyikében egy ház ment volt ezen szolgálattól, valamint a kaszálás terhétől is.

Az előbbiekhöz hasonlóan 18 forintra számították *Kis-* vagy *Alsó-Endréd* aratópénzét is, és kétennyire a kaszáspénzét ugyanacsak 16 adózó ház után, a melyek közül tehát egy mentve volt e tehertől. Utóbbi írással mind a két számot törölték s helyökbe egyformán 9 frt 60 dénárt írtak arató- és kaszáspénzül, amazt 10, ezt 20 dénárjával számítva; de a kaszáspénz 9 frt 60 dénárját ismét áthúzták, mert a számítás nyilvánvalóan hibás volt.

Az 1588. évi számításmódtól feltűnően eltérő *Váras-Endréd* és *Szamárd* arató- s kaszáspénze is. Az előbbinek 1585-ben 13 adózó jobbágytelke volt. Az 1588. évi bejegyzés szerint aratópénze 7 frt 20 dénár, kaszáspénze 14 frt 40 dénár, a miből az látszik, hogy *Váras-Endréd*en ekkor a telkes jobbágyok száma a három évvel előbbi számhoz képest felényire leapadt, 13-ról 7-re, a melyből egy telek nem fizette az aratás és kaszálás váltságdíját. Későbbi halvány írással még ezt a két pénzt is tetemesen leszállították: az aratópénzt 2 frt 40, a kaszáspénzt 4 frt 80 dénár-ra.¹⁾ *Szamárdnál* egészen hasonló bejegyzésnek megtaláljuk a dátumát, 1589 július 12-ét, s mondhatjuk, hogy ugyanaz az a kéz ugyanakkor szállította le a két *Endréd* arató- és kaszáspénzét is. *Szamárdon* 1585-ben 7 egésztelkes jobbágy volt. Ha ezek közül a bíró nem tartozott aratással és kaszálással szolgálni, a többi jobbágy aratópénze 7 frt 20 dénár, a kaszás pénze 14 frt 40 dénár. De e helyett 1588-ban csak azt jegyezték a *Regestumba*, hogy a *szamárdiak* szolgáló pénzzel tartoznak 1 frttal, az többit megadták. S valamint *Váras-Endrédnél* a 7 frt 20 dénárnyi aratópénzt 2 frt 40 dénár-ra szállították le, föltehetjük, hogy ugyanakkor ugyanazon kéz

¹⁾ *Regestum* 28. 1.

ugyanazt az aratópénzt hasonló oknál fogva szállította le, midőn bejegyezte, hogy „tartoznak zamárdiak aratással egy hétben két emberrel — mindennap 20 dénár (egy emberre), egy hétre esik 1 frt 20 dénár összesen — (totum) 2 frt 40 dénár. 1589. jul. 12-én adott Domián János aratópénzt 1 forintot. Itém tartoznak két kaszással egy hétre. — egy napra egy kaszástól 40 dénár (sötétebb tintával kiigazítva: 20 dénár — összesen 4 frt 80 dénár (kiigazítva 2 frt 40 dénár)^{a, 1)}

Az alsó-endrédi és zamárdi bejegyzésekben két okát látjuk kifejezve az összegek leszállításának: amott az arató- és kaszaspénz napi egységét felényire számították s ugyanígy számította egy harmadik kéz a zamárdi kaszaspénz napi egységét is; a másik ok a zamárdi bejegyzésben a jobbágyok megfogyatkozása, mert az 1585. évi 7 telek helyett már csak 3 telek szolgál alapul az 1589. évi számításnak, a midőn csak két ember tartozik aratni és kaszálni egy-egy héten át, föltéve, hogy egy ember, a bíró, itt is föl van mentve e szolgálatok terhe alól. De ily módon megértvén az okokat, bátran következtetünk vissza az 1588-ik állapotra, a mikor amaz okok még nem voltak meg.

A többi birtoknál már nincs nehézség: mindenütt pontosan megtaláljuk az 1588. évi bejegyzéseket, a melyekből elég kiemelnünk az aratópénzt, mert ennek kétszerese a kaszaspénz, s amannak napi egysége 20, ezé 40 dénár. Az is általános bennök, hogy az 1588. évi összegek pontosan megfelelnek az 1585. évi telkek számának, a melyből egy telek föl van mentve az aratástól és kaszálástól. E tekintetben csupán Bálványos tesz kivételt, a hol 1585-ben 11 adózó telek van, s 1588-ban 9 telek fizeti az arató- és kaszaspénzt. Az aratópénz bejegyzése itt alighanem hibás, 10 frt 20 dénár 10 frt 80 dénár helyett, mert a 21 frt 60 dénárnyi kaszaspénznek és a kilencz teleknek az utóbbi szám felel meg.

Nagyság szerinti sorrendben *Csegének* aratópénze 15 frt 60 dénár (fizeti 13 telek), *Turé* és *Bálványosé* egyenkint 10 frt 80 dénár (9 telek), *Telekié* 9 forint 60 dénár (8 telek), *Rádé* 7 forint 20 dénár (6 telek).²⁾

Most már egyszerű dolog az 1588. évi szolgálati díjak összegezése: a tíz falu szántópénze 30 forint, szolgáló pénze 20 frt, aratópénze 122 forint 40 dénár, s ennek kétszerese a kaszaspénz, 244 frt 80 dénár; mindez *összesen 417 frt 20 dénár*, vagyis jó kétszer annyi, mint a tihanyi kapitányság tizenhatsz birtokának egy évi telekadója, a 193 frt 20 dénár, és jó négyszer annyi, mint a szolgálatokat megváltó tíz falu egy évi telekadója és summája, a 101 forint.

1) U. o. 26. l.

2) Regestum 70. b) c) 34, 40. l.

Érdekes még megtudnunk, hogy az adókból, summákból és a szolgálatok megváltásából mennyi készpénz-teher esett egy-egy falura és telekre.

	frt	frt	frt	dénár
Nagy-Kapolyon 15 ház summája 20, szolgálatai	59'00	összesen 79'00	egy telek terhe	526 ² / ₃
Kis-Kapolyon 15 „ „ 20 „ „ 59'00 „ „ 79'00 „ „ „	20	59'00	79'00	526 ² / ₃
Turón „ „ 9 „ „ 10 „ „ 37'40 „ „ „	10	37'40	47'40	526 ² / ₃
Telekin „ „ 8 „ „ 16 „ „ 33'80 „ „ „	16	33'80	49'80	622 ¹ / ₃
Rádon „ „ 6 „ „ 10 „ „ 26'60 „ „ „	10	26'60	36'60	610
Alsó-Endréden 15 „ „ 8 „ „ 59'00 „ „ „	8	59'00	67'00	446 ² / ₃
Csegén „ „ 12 „ „ 6 „ „ 51'80 „ „ „	6	51'80	57'80	431 ² / ₃
Bálványoson 9 „ „ 5 „ „ 37'40 „ „ „	5	37'40	42'40	471
Váras-Endréden 6 „ „ 3 „ „ 26'60 „ „ „	3	26'60	29'60	493 ¹ / ₃
Szamárdon „ „ 6 „ „ 3 „ „ 26'60 „ „ „	3	26'60	29'60	493 ¹ / ₃

Úgy hiszszük, a fönnebbi jegyzék tünteti föl leghívebben az adózó telkek számát és készpénzbeli terhét az 1588-ik évben. A telkek száma tulajdonképen mindenütt több eggyvel, de ez az egy telek föl volt mentve legalább a szolgálatoktól, sőt talán a telekadótól is, a mit ez különösen a csegei, váras-endrédi és a szamárdi számokból sejtethető. Hogy az egyes telkekre eső teher $4\frac{1}{2}$ — $6\frac{1}{5}$ frt közt ingadozik, ennek egyik oka az adókban mutatkozó aránytalanság, másik oka pedig az, hogy a szántó- és szolgálópénz minden falutól 5 forint, akárhány telek adózik benne a tihanyi várnak. Ellenben mindenütt arányos az arató- és kaszáspénz; azért ez a legbiztosabb alapja a telekszámításnak, s ez alapon az 1588-ik évre mindenütt ki is igazítottuk az adózó telkek számát.

A felsorolt tíz falun kívül még nyolcz helyen volt birtoka a tihanyi várnak Pisky kapitánysága alatt. Ezek közt van két pusztá, három adózó és három summás falu. Puszták: *Arács* 2 és *Kék* 5 pusztahelylyel, a melyekért füredi lakosok fizettek csekély bért. Ezek után szolgálatot sem készpénzben, sem természetben nem teljesítettek, legalább a számadáskönyvben ilyesmi nincs róluk följegyezve, mint a hogyan be van írva pl. az, hogy 1586-ban marhájoknak az szigetbe, Tihany-szigetre való járásáért szántással, vetéssel és aratással tartoznak némely közelebbi s távolabbi faluból való emberek; nevezetesen három füredi ember köteles egy-egy holdat háromszor megszántani, aztán bevetni; egy lovasi, egy vászolyi, egy tótvázsonyi és három akali ember pedig 3—3 aratóval, a hat ember tehát 18 aratóval tartozik,¹⁾

Az adózó falvak közül Aszófő 10 és Füred 11 jobbágygyal szomszédai Tihanynak s azon földeknek és réteknek, a melyeken a kapitány maga gazdálkodott, a melyeken tehát ama két falu bizonyára természetben teljesí-

¹⁾ Regestum 53. l.

tette a négyféle szolgálat közül a szántást, aratást és kaszálást. Hogy mennyi volt e szolgálat, arra nézve a szolgálatok főntebb ismertetett megváltása tájékoztató. *Aszófő* a rendes számításmód szerint köteles volt minden esztendőben egy hétre elküldeni két embert a kapitány udvarába minden szolgálatra (= 14 nap, pénzben 2 frt), egy embert ígás erővel hat napi szántásra (= 6 nap, 3 frt), kilencz embert hat napi aratásra (= 54 nap, 10 frt 80 dénár), és kilencz embert hat napi kaszálásra (54 nap, 21 frt 60 dénár). Ez összesen 128 napi vegyes szolgálat, a melyből egy telekre csak 14 nap esik. Az összes szolgálatok pénzben 37 frt 40 dénár: tesznek. Hasonló számítással azt találjuk, hogy *Füred* 14 napi mindenes szolgálat, 6 napi szántással, 60 napi aratással, s ugyanannyi kaszálással, vagyis összesen 140 napi vegyes szolgálat, pénzben kifejezve 41 forinttal tartozott, a melyből a tíz teherviselő telek mindegyikére körülbelül ugyanaz a teher esett, mint *Aszófő*nél.

Ámde akár a 14 napi vegyes, akár a 27 napi legolcsóbb szolgálatot veszszük egy jobbágytelek terhéül, egyik sem közelíti meg az úrbéri szolgálatok napjainak azon számát, a melyet az 1514. és 1548. évi törvény 52, az 1553. évi törvény ideiglenesen 40 napban állapított meg. Föl kell tehát tennünk, hogy vagy jelentékeny teherkönnyítésben részesültek a tihanyi vár jobbágjai, legalább azok, a melyek szolgálataikat megváltották; vagy pedig, hogy a készpénzzel megváltott szolgálatokon kívül még olyanokat is teljesítettek, a melyek a számadáskönyvben nincsenek följegyezve, pl. fuvaroztak és a várerődítésnél a kőműveseknek segítettek, stb.

Volt aztán még négy falu, Somogyban az adófizető *Lullya*, s a summa-fizető *Szórád* és *Tétős*, Tolnában pedig *Fadd*, a melyek Tihanytól távol feküdtek, a melyeknél e miatt szintén megokolt lett volna a szolgálatok megváltása, de a számadáskönyv ily megváltásról hallgat. Lehetséges, hogy a legtávolabbi *Faddnál* minden bele van számítva a nagy, mintegy 58 forintnyi summába; a többinél pedig valószínűleg csak véletlenül maradt ki a megváltott szolgálatok bejegyzése; mert hiszen ez, a hol megvan, mindenütt a rendes soroktól oldalvást, szemmel láthatóan pótlólag, hanyagul van beírva az üres lapszélekre.

Lullya 24 jobbágya fizetett 12 frt adót; hetes-szolgálat 2 frt, szántópénze 3 frt, aratópénze 27 frt 60 dénár és kaszáspénze 55 frt 20 dénár lett volna, a mi a szolgálatokért összesen 87 frt 80 dénár, az adóval együtt majdnem száz forint. *Szórád* és *Tétős* öt-öt telke után a summa egyenkint 5 frt, a hetes-szolgálat 2 frt, szántópénz 3 frt, aratópénz 4 frt 80, kaszáspénz 9 frt 60 dénár, a négy szolgálat díja 19 frt 40, a két falutól összesen 38 frt 80 dénár.

A be nem jegyzett szolgálatok pénzértéke összesen 205 frt, öt faluban a szolgálópénz 10 frt, a szántópénz 15 frt, az aratópénz 60 frt, a kaszáspénz 120 frt, a bejegyzetteké 417 frt 20 dénár, mindez együtt 622 frt 20 dénár, az adók és summák összegével 815 frt 40 dénár. Ennyi lett volna a tihanyi kapitány készpénz-bevétele egy évben, ha mindent pontosan megkap, a mi bizony nem történt meg, mert pl. a faddiak az „1585. esztendőől fogva három esztendeig számot vetvén, maradtak adóssa(k) summa szerint 120 forinttal“,¹⁾ vagyis több mint két évi summájokkal. A harmadik vármegye tulsó szélén, törökvilág közepette fekvő falunál ez nem volt csoda; kisebb mértékben előfordult a közelebbi falvaknál is. A bálványosiak 1588-ban 70 frt 15 dénárral adósak.²⁾

A mit a kapitány a hátralékokkal vesztett, azért kárpótolhatta őt az, hogy a szükséges munkásokat olcsóbban fizette, mint a mennyit az egyes falvaknak váltságul fölszámított. Alsó-Endrédnél pl. 1587-ben följegyezték a Regestumba, hogy „fogadtam 12 aratót, 1 per den. 10,³⁾ egy aratónak tehát egy napra csak tíz dénárt fizettek a rendes váltságul számított húsz dénár helyett. Talán ilyféle oka volt annak, hogy az 1588-ik évre bejegyzett arató- és kaszáspénzt Alsó-Endréden utóbb felényivel leszállították, az aratópénzt napi tíz, a kaszáspénzt húsz dénárra. De az 1588. év nyarán magának a kapitánynak is többé került az aratás: június 26-tól július 12-ig egy aratónapszám 12 dénár, július 15-től 25-ig 14 dénár; a rendes aratópénzhez képest mégis tetemes volt a megtakarítás. Ellenben a kaszálásért meg kellett adni a rendes kaszáspénzt, a napi 40 dénárt.

Az 1588. évi aratásnak napról-napra való bejegyzése⁴⁾ más tekintetben is tanulságos. A bejegyzés 1588. június 26-ával kezdődik, mely az új naptárban vasárnapra, az ó-naptárban szerdára esett. Ide az utóbbi számítás illik. A szerdán kezdett bejegyzés így szól: „Szent István-nap után való nap kedden (június 25.) fogadtam kilencz aratót, arattak délig, adtam nekik 1 per denarios 6“, vagyis egyenkint hat dénárt, félnapra az aratónapszám felét. Szerdán fogadott hat aratót és még aznap ismét kettőt 12 dénárjával, s kettőt félnapszámmal. Július 3-án fogadott a somogyiakért 12 dénárjával 15 aratót, július 4-én 6 aratót és így tovább egyet-kettőt, négyet-ötöt; június 26. és július 12-e közt tíz napon 51 egész és 11 fél napszámot fizetett ki az ara-

1) Regestum 14. l.

2) U. o. 34. l.

3) U. o. 46. l.

4) Regestum 64. l.

tóknak. De július 15-ikétől kezdve sürgősebb és drágább lett az aratás: tíz-tizennégy, sőt huszonegy aratót is kellett fogadni naponkint, csak az utolsó napra, július 25-re maradt öt arató. Ekként július második felében kilencz nap alatt 117 arató dolgozott egyenkint 14 dénár napszámért. Az egész aratás tehát $173\frac{1}{2}$ napszamba került.¹⁾ Ez egyértékű 29 jobbágytelek hat napi munkájával; pénzben pedig csak annyi, a mennyit $19\frac{1}{3}$ jobbágytelek fizetett aratópénzül: 23 frt 16 dénár.²⁾

Mint hogy a számadáskönyvben tüzetesen kimutatott aratópénzek összege tíz faluban 122 frt 40 dénár; Aszófón, Füreden, Lullyán, Szórádon és Tétösön pedig épen 60 forintra tehetjük az aratás váltóságát; s mint hogy a föntebbi aratójegyzék a tihanyi kapitánynak 1588. évi egész aratásáról számot ad: kitűnik, hogy a kapitány az ezen évi aratópénznek csupán nyolczadrészét fizette ki, a többit megtakarította magának.

Ez alapon még egy következtetést kockáztathatunk. Elfogadott számítás szerint egy pár napszamos egy nap alatt jól le tud aratni egy magyar holdat, sőt valamivel többet is. A $173\frac{1}{2}$ aratónapszamból tehát azt következtetjük, hogy Pisky kapitány 1588-ban körülbelül 80 magyar holdon termelt és arattatott gabonát.

A kaszások száma csak július 23. és 24-én van külön följegyezve a számadáskönyvben, közvetlenül az aratók után.³⁾ Az első napon hat, a másodikon tizennégy kaszást fogadott a bejegyző és egy napra 40 dénárt fizetett egynek, összesen 8 forintot. A husz kaszás körülbelül 20 hold rétet tudott levágni.

A tihanyi vár rétjei a róluk szóló hiányos adatok szerint mind a Balaton zalai partján fekvő falvaknál és pusztákon terültek el. Házi-kezelésben természetesen leginkább a Tihany szigetén s az elpusztult Apátinál levő réteket tartották meg; kaszálás után ide jártak kilencz füredi, lovasi, vászolyi, tótvázsonyi és akoli ember marhái. A többi rétet a többi szomszédfalubeliek bérelték. Arácson és Füreden 103 rétajándék volt Pisky idejében, vagyis ennyi rétért adóztak az arácsiak és fürediek a tihanyi kapitánynak. Jóval későbbi, 1671. évi kimutatás szerint Arácson 8, Füreden 30, Kéken 2, Aszófón 65, Örvényesen 41 hold, Szőlösön

¹⁾ A bejegyző összegezése szerint 183 volt az aratók száma, t. i. 172 egész napos és 11 félnapos. Csakhogy az egyik napra beirt öt aratót hamarosan kizavarták egyre s a munkadíjat is csak egynek írták be. Így maradt 168 egész napos és 11 félnapos arató.

²⁾ Az aratóknak adott napszámok összegezése szintén hibás: 25 frt 62 dénár, 2 frt 46 dénárral több a részletezett napszámok helyes összegénél.

³⁾ Feltűnő, hogy épen július második felére fogadtak kaszokat, holott a rétkaszálás rendes ideje június, a sarjú-kaszálása augusztus vége, szeptember eleje.

48¹/₂ hold, összesen 194¹/₂ hold rét volt: míg a távoli Tószok füves területét legelőül használták ép úgy, mint Pisky idejében.

A kaszáspénz számításából tudjuk, hogy körülbelül 151 jobbágytelek tartozott kaszálással, ide nem értve minden faluban a bíró telkét. Minden telektől évente egy ember hat napig kaszált, legalább a kaszáspénzt e szerint számították. A 151 telek tehát összesen 906 napi kaszálással tartozott, a mennyi évenként kétszeri kaszálást véve föl, elég lett volna 453 holdnyi rét fűvének levágására.

Annyi bizonyos, hogy Pisky kapitány nemcsak az arató, hanem a kétakkora kaszáspénz legnagyobb részét is megtarthatta.

3. Gabonajövedelem. A gabona akkor szorosán véve búzát jelentett; de tágabb értelemben gabona néven szólhatunk a rozs, árpa és abrak vagy zab jövedelemről is. E jövedelemnek öt-féle forrása volt: az adó vagy summa törlesztése búzával, a dézsma, a rétajándék, a szőlőajándék vagy hegyvám, s a házi termelés.

Az adó vagy summa fejében készpénz helyett átvett búza mennyisége Pisky kapitányságának öt éve alatt mindössze 129 kila vagy köből. Legtöbbet adtak ebből 1585-ben: Szamárd 3 köblöt, Váras-Endréd 6, Kis Kápoly 8¹/₂ és Nagy kápoly 15¹/₂ kilát 50 dénárjával; Alsó-Endréd 10 kilát vagy köblöt 40 dénárjával, Rád 10 kilát vagy köblöt 35 dénárjával; Bálványos 4, Tétős 15, Tur 11 kilát 33 dénárjával. Ehhez képest a többi év bejegyzése nagyon hiányosnak látszik: 1586-ban csupán Rádnak 17 kilája, 1588-ban pedig Rádnak 12 és Lullyának 7 kila búzája van beírva. Árpát adóban csak 3 három kilát adtak 75 dénár helyett.

Az 1585-ben adóul beszolgáltatott 93 kila vagy köből búza pénzértéke 37 frt 11 dénár, a melyből egy kilára vagy köbölre 40 dénár esik. Így fogadta el a búzát a kapitány; midőn pedig vitézeinek fizetés helyett búzát adott, akkor — mint föntebb láttuk — köblét vagy kiláját 50, 67, 75, 100 és 133 dénárba számította: negyvenedfél kilából húsz kilát 67, kilenczet 50, ötödfélet 133, négyet 100, kettőt 75 dénárba. A fizetésül kiadott búza átlagos ára 74 dénár, vagyis közel kétszerese az adóban elfogadott buza egységi árának.¹⁾

¹⁾ A búza mértékegysége: a kila, vasas, köből, a három név daczára ugyanaz. Kiténik az egyéb bizonyságokon kívül a fizetésül adott búzamennyiségek árából is:

5. lapon	1586.	2	vasas búza	1—	frt;	1	vasas búza	tehát	0·50	frt
5.	„	1588.	3	köből	„	1·50	„	1	köből	„ „ 0·50 „
78.	„	1587.	1	„	„	0·50	„	1	„	„ „ 0·50 „
80.	„	1588.	2	„	„	1·00	„	1	„	„ „ 0·50 „
80.	„	1589.	1	„	„	0·50	„	1	„	„ „ 0·50 „
72.	„	1587.	1	„	„	0·67	„	1	„	„ „ 0·67 „

A *dézsmá czímén* beszolgáltatott gabona-félék: majdnem csupa búza, nagyon kevés árpa és még kevesebb rozs, csakis tizenkét somogyi faluból — Szántó és Szórád kivételével — s a veszprémmegyei Tósok 1585. évi dézsmája vannak feljegyezve Pisky Regestumába; ellenben hiányzik minden adat a hat zalai s a két somogyi falu és pusztá, meg a tolnai Fadd dézsmagabonájáról. A meglévő bejegyzéseket a következőkben állíthatjuk össze.

Tósok. 1585: Dézma tiszta búzát hoztanak vasas $21\frac{1}{2}$. Rosos búzát hoztanak vasas 27. Ez összesen $48\frac{1}{2}$ vasas búza.¹⁾

Szamárd. 1585. Ott lött $5\frac{1}{2}$ kereszt búza; hoztak dézma búzát 7 kilát. 1587-ik esztendőre való búzát 6. Junii (1588) hozott Bús Lukács búzát kilát 2. 1589. 24. Jan. Domyán János az biró hozott búzát kilát 5.²⁾ Itt csak az első adat látszik teljesnek.

Váras-Endréd. 1585: Dézma búza volt 9 kereszt; hoztanak 9 kilát, (az adóra 3 kilát) ismét árpát 2 kilát. 1586: 5. octobr. Gáspár Ferencz, Vas Albert hozott dézma búzát 10 kilát, árpát 2 kilát. 1587. esztendőre való búzát adott Vas Albert egy töröknek 4 kilát, tartozik még 6 kila búzával. 1589. 24. Jan. (1588-ra). Gáspár Ferencz hozott kila búzát 4. 31. Jan. Vas János hozott magával búzát kilát 6.³⁾ Az egyévi dézsmagabona 9—10 kila búza és 2 kila árpa.

Alsó-Endréd. (1585) Dézma búza 22 kereszt, hozott búzát 25 kilát; árpa 1 kereszt, hozott árpát 4 kilát. 1586: búzát hoztanak 20 kilát. 1588-ban az előző esztendőre az dézma búzát mind éppenséggel meghozták. 1589. 24. Jan. (1588-ra) Zabó Imre hozott búzát kilát $20\frac{1}{2}$ ⁴⁾ Az egyévi gabona-dézsmá 20—25 kila búza.

Lullya. 1585. Az lullyai dézsmá, melyet az biró 20 Julii (aratás

72.	lapon	1587.	4	köböl	búza	2·67	frt;	1	köböl	búza	tehát	0·67	frt
74.	„	1587.	$1\frac{1}{2}$	„	„	1·00	„	1	„	„	„	0·67	„
74.	„	1587.	$1\frac{1}{2}$	„	„	1·00	„	1	„	„	„	0·67	„
74.	„	1587.	3	vasas	„	2·00	„	1	vasas	„	„	0·67	„
74.	„	1587.	3	„	„	1·00	„	1	„	„	„	0·67	„
74.	„	1587.	6	kila	„	4·00	„	1	kila	„	„	0·67	„
73.	„	1587.	2	köböl	„	1·50	„	1	köböl	„	„	0·75	„
73.	„	1587.	4	„	„	4·00	„	1	„	„	„	1·00	„
74.	„	1587.	$1\frac{1}{2}$	„	„	2·00	„	1	„	„	„	1·33	„
74.	„	1587.	$1\frac{1}{2}$	„	„	2·00	„	1	„	„	„	1·33	„
74.	„	1587.	$1\frac{1}{2}$	„	„	2·00	„	1	„	„	„	1·33	„

Összesen $39\frac{1}{2}$ vasas búza 29·34 frt 1 köböl búza tehát 0·74 frt

¹⁾ Regestum 45. l.

²⁾ U. o. 25. l.

³⁾ U. o. 28—29. l.

⁴⁾ U. o. 47. l.

végén) mondott meg, 18 kereszt 5 kive (búza), árpa 2 kereszt 3 kive; hozott búzát 28 kilát, árpát $5\frac{1}{2}$ kilát. 1586. 6. Septemb. hozott . . . búzadézmát 24 kilát. (1587): Lett búza $13\frac{1}{2}$ kalangya, ad róla tiszta búzát két-két kilát (= 27 kila). 1588. 24. Mart. Gyöngedi Pál az bíró hozott búzát kilát 22 (az előző évre).¹⁾ Az évi mennyiség 24—28 kila búza s egy kevés zab és árpa. A zab itt egyedülálló adat a dézsmák közt.

Csege. 1586. esztendei dézsmabúza 12 kereszt; hoztanak erre (26) Aug.) 5 kila búzát, ismét másszor 13 kilát (összeg 18 kila). 1587-ben lett búza 12 körösz, tartoznak róla 24 kila búzával. 1588. 21. Decemb. Bencze János hozott 20 kila búzát; maradott hátra 4 kila búza. Az bíró Szakács Ambrus hozott 8. Nov. anno 89: 18 kila búzát; Nemes Bálint megküldte az 4 kila búzát.²⁾ Az évi mennyiség 18—24 kila búza.

Bálványos. 1585. Dézsmabúza lött 18 kereszt 5 kive, árpa 4 kive. Az csegei bálványosi dézsmabúza 42 kila, árpa 9 kila. 1586. esztendei dézsmabúza 11 kereszt, hoztanak ebből 22. Octobr. 7 kila búzát, ismét azután hoztanak $15\frac{1}{2}$ kilát (összeg $22\frac{1}{2}$ k.). 1587. esztendőre való búzát hoztanak $25\frac{1}{2}$ kilát. 1588. 8. December. Chák Imre hozott $20\frac{1}{2}$ vasas búzát. 1589. 23. Octobr. Fodor Lázár hozott búzát $27\frac{1}{2}$ vasast.³⁾ Az évi mennyiség $20\frac{1}{2}$ — $27\frac{1}{2}$ kila vagy vasas búza, s az első évben 9 kila árpa.

Egyik (Nagy) Kapoly. 1585. Botka Péter dézsmabúzát hozott 21. April. (1584-re vagy 1586-ban?) 14 vasast, item hoztak $15\frac{1}{2}$ kila búzát, még tartoznak $4\frac{1}{2}$ kilával (az összeg 34 kila). 1587-ben lett Kapolyon gabona $16\frac{1}{2}$ kalangya, tisztát teszen 33 kilát: gabonát és rosot (!) hozott az kapolyi bíró, Zabó Pál 22 kilát; maradott adósa 11 kilával. 1588-ban lett tizedbúza kepe 10, fél kepe búza, is még árpa másfél kepe: 1589-ben az bíró Zabó Pál hozott kilát 19, árpát kilát $2\frac{1}{2}$, item dézsmabort (az előző évi dézsmára!).⁴⁾ A dézsmagabona mennyisége 19—34 kila búza s egy kevés rozs vagy árpa.

Másik Kapoly avagy Kis-Kapoly. 1585. Zabó Péter az búzadézmában 21. Április hozott be 16 vasast, egyszer hoztak $9\frac{1}{2}$ kila búzát tartoznak $10\frac{1}{2}$ kilával (az összeg 36 kila). 1586. esztendőre dézsmabúzára hoztanak $17\frac{1}{2}$ kilát, árpát 4 kilát, rost 4 kilát. Ugyanott vagy (1587) 18 kalangya búza; tiszta búzát teszen 36 kilát. 1588. 2. Maii búzát hozott az bíró kilát $24\frac{1}{2}$, tartoznak búzával kilával $11\frac{1}{2}$ (az összeg ismét 36 kila). 1588. 9. Novemb. ezen esztendőre tartoznak kiskapolyiak kila búzát 27, ismét árpát 7. 1589. 12. Febr. az bíró hozott

¹⁾ U. o. 42—43. l.

²⁾ U. o. 32, $32\frac{1}{2}$, 70. b. l.

³⁾ Regestum 33—34. l.

⁴⁾ U. o. 36—37. l.

búzát kilát 21, item ugyanakkor hozott árpát kilát 4 (1588-ra, tartoznak tehát még hat kila búzával és három kila árpával).¹⁾ Az évi dézsmagabona 27—36 kila búza s néhány kila rozs, árpa.

Thetues. 1585. Dézsmabúza 9 kereszt, hoztak dézsmabúzát 11 köblöt. 1587. esztendőre való búzát küldöttek Borsos Lőrincztől 6 kila búzát. 1588. esztendőre hozott búzát Egyed Lőrincz tudni illik 8 kilát igazán.²⁾ Az évi mennyiség 6—11 kila vagy köből.

Theleky. 1585. Dézsmabúza $12\frac{1}{2}$ kereszt, árpa 16 kive; hoztak dézsmabúzát 14 köblöt, árpát 1 kilát. 1586. esztendőre búzát hoztanak $22\frac{1}{2}$, árpát 3 kilát. 1587-ben lett búza 16 kalangya, adnak róla tiszta búzát két-két kilát (32 kilát) és 2 kila rozst. Az 88. esztendőre való búzát hozott Császár Benedek $27\frac{1}{2}$ (küigazítva $17\frac{1}{2}$) kilát.³⁾ Az évi dézma így 14—32 kila vagy köből búza közt ingadozott a kevés rozson és árpán kívül.

Raad. 1585. Dézsmabúza 16 kereszt 6 kive, hozott dézsmabúzát 14 köblöt, 1586. esztendőre búzát hoztanak 27 (kilát). 1587. esztendőre való búzát Böröczki Jakab hozott 18. Szeptembr. 12 kilát. 1589. 20. Octobr. Bene Antal az bíró hozott búzát kilát 33. Item árpát kilát 4.⁴⁾ Az évi összeg kevés árpa és 12—13 kila búza.

Thur. 1585. Dézsmabúza 11 kereszt, hozott dézsmabúzát $12\frac{1}{2}$ köblöt s árpát 1 köböt. 1588. 19. Mart. Zabó Gergely hozott búzát vasast $6\frac{1}{2}$ (1587-re!). 1587. esztendőre való búzát Nagy Imre hozott vasast 6,⁵⁾ ez évre tehát összesen $12\frac{1}{2}$ vasast ép úgy, mint 1585-ben.

Végezzük el most már az egybevetéseket és vonjuk le a következtetéseket.

A tihanyi várnak Pisky idejében Tihany szigetén kívül van huszonegy birtoka. Magán a *szigeten* megillette ugyan a tizedszedő jog a régi apátságot és jogutódait; de mivel a török korszakban a szigetet adózó jobbágság nem lakja, csak családos katonaság; s mivel a szigeti földeket maga a kapitány művelteti: azért természetes, hogy a számadáskönyv Tihany szigetének tizedeiről hallgat. A szigeten kívül fekvő zalai birtokok dézsmái a Zsigmond király korában tisztázott jog szerint a veszprémi egyházat, illetőleg káptalant illették; Takaró Mihály kapitánysága idején a pozsonyi kamara e tizedeket a tihanyi vár részére bérelte; 1572-ben is még Aszófő, Örvényes és Szőlős dézsmáikat a tihanyi kapitánynak adták; csupán Füreden és Arácson tizedelt a veszprémi kapi-

1) U. o. 36—38. l.

2) U. o. 49. l.

3) U. o. 40—41. l.

4) Regestum 48., 50. l.

5) U. o. 49. l.

tány a káptalan helyett. A XVII. század elején ugyanazon helyeken a két kapitány tizedszedő joga visszaháramlik a tihanyi apátra és veszprémi káptalanra. Ha tehát időközben Pisky számadáskönyve amaz öt zalai birtok és Kék tizedeit nem említi, ez a tiz telektől adózó *Aszófőn* csak a bejegyzés hiányosságából érthető, a többi helyen pedig azért van, mert *Füred* a puszta *Arácscsal* és *Kékkel* Veszprém várának adja tizedeit, míg *Örvényes* és *Szölös* ezidőtájt puszta falvak, jobbágyok és gabona-termés nélkül.

Somogy tizedeit általában a pannonhalmi főapátság élvezte. Azon tömérdek somogyi falu közt, a melyeket Török Bálint 1535-ben Tolnai Máté főapáttól és konventjétől 3000 forintért bérbe vett,⁴⁾ megtaláljuk Szamárd, a két Endréd, a két Kapoly, Lullya, Bálványos és Tur, összesen nyolcz oly falu nevét, a melyek Pisky idejében Tihanynak adják tizedeiket. E bérleti szerződésben nincsenek említve a tihanyi apátság ősi birtokai közül az elpusztult Szántó, s az adózó Teleky és Tétös, valamint az utóbb szerzett Csege, Szórád és Rád, a melyekből csupán Szántó puszta és Szórád tizedeit nem találjuk följegyezve Pisky Regestumban. *Szántó* e számadáskönyvből teljesen hiányzik; még csak azt sem jegyzik föl róla, hogy a szomszéd endrédiak használják. *Szórád* kihagyása olyan lehet, mint Aszófőé: valószínűleg innen is kapott tizedeket a kapitány, de a Regestumból kifelejtették: hiszen adóját is nagyon hiányosan írták be. Az sem lehetetlen azonban, hogy Szórád dézsmája a fejevári örkanonokságot vagy káptalant, illetőleg bérlőjét illette.

A tolnamegyei *Fadd* tizedei valószínűleg azért maradtak ki a Regestumból, mert e tizedek a pécsi püspökség területén sem régi, sem újabb jogon nem illették meg a tihanyi apátságot és várat. A termés kilenczedik tizede, az ú. n. földesuri dézsmá, megillette ugyan, de ezt a nagy távolság miatt természetben bajos lett volna Tihanyba szállítani s azért talán már korán beszámították az adó summájába, mely — mint láttuk — valamennyinél nagyobb. Ennek épen megfordítottja a veszprémi Tósok, mely adót és summát nem fizet, csak tizedeket ad.

A kilenczed említése Pisky számadásaiból teljesen hiányzik, valamint az 1572. évi összeírás sem szól róla. Általában a kilenczed neve nagyon ritka Tihany forrásaiban, csak az 1609. évi összeírás különbözteti meg élesen a tizedtől. A kettő — úgy látszik — egybeolvad, s tizedeken mind a két tizedrész, a 10-ik és 9-ik értendő. Az 1609. évi összeírás szerint Tósokon mind a két tizedrészt Tihany várának kell adni; ellenben Szőlősről a termés tizedik részét a veszprémi kapitány, a kilenczedet a tihanyi vár kapja; Somogyban Szamárd, Endréd, a két

3) Pannon r. ltár. fasc. 38. 23.

Kapoly és Teleki termésének tizedik része a törököt, a kilenczedik Tihanyt illeti. Ez volt az állapot a zsitvatoroki béke (1606) után; a jobbágyok nagyobb megterhelése nélkül egyformán osztozott a magyar és török földesúr a két dézsmán, hacsak a török úgy meg nem dézsmálta a termést, hogy a magyar földesúr a maga követelését kénytelen volt jobbágyainak, kik különben tán menekültek volna, részben vagy egészen elengedni. Ilyen eset Pisky számadásaiban is ki van felezve egy helyen, a hol a váras-endrédiak dézsmagabonájáról ezt olvassuk; „1587. esztendőre való búzát adott Vas Albert egy töröknek 4 kilát, tartozik még 6 kila búzával“. E szerint, midőn a török elvitte a váras-endrédiak dézsmájának kisebb felét, a tihanyi kapitány meglelégedett a dézsmá nagyobb felével.

A dézsmagabonára vonatkozó számadatokat a szemben levő összehasonlító táblázatban állíthatjuk áttekinthetően az érdeklődők elé (a gabonán rendesen buza értendő).

A gabona-dézsmá évi átlagát háromféleképen állapíthatjuk meg, s mivel mind a három módon csaknem ugyanazon számot nyerjük, az eredményt annál biztosabbnak vehetjük. Az első átlagot az 1585-ik év adataiból nyerjük, a melyek legrendesebben vannak följegyezve, s köztük a maximalis és minimalis számok körülbelül kiegyenlítődnek. A második igazi átlagot úgy kapjuk meg, hogy az ugyanazon falvakra adott évi mennyiségeket összegezzük és az esetek számával elosztjuk. A harmadik mód az, hogy az egyes falvak adataiból összeadjuk a legkisebbeket és a legnagyobbakat s ezek összegét kétfelé osztjuk. A második eljárással 278, a harmadikkal 282 kila búzát nyerünk, beleszámítva a rozsot, árpát és zabot is úgy, hogy ezeket a szokásos árszámítás szerint félannyi búzával vesszük egyenlőnek. Az első évi buza mennyisége 281 kila, a melyet a többi évekhez képest sok, de a búzához képest mégis nagyon kevés $22\frac{1}{2}$ kilányi árpa sem igen emel.

Így, ha nem is igen pontosan, de nagyjában az 1585. évi rendes följegyzéseket a többi év hiányos adataival szemben bátran közepesnek tekinthetjük, s alapul vehetjük további következtéseinkhez az igazi átlaggal együtt. A különböző nevű mértékegységek: egyrészt a kereszt, a kalangya s a kepe, másrészt a kila, a vasas és a köböl, ne zavarjanak bennünket, mert ezek — mint többféleképen meggyőződünk — nagyjában azonos mértékek, a számítás eredményeiben mindenesetre nagyon közel esnek egymáshoz.

A 1585. évben minden falunál kereszttekben van adva a csépeletlen gabona; 1587-ben négy helyen kalangyákban s egy helyen kereszttekben; 1588-ban egy helyen kepekben, más helyen kereszttekben. Legegyenletesebb a csépeletlen és a kiesévelt vagy kinyomtatott gabona aránya a két utóbbi évben: 1587-ben mindenütt világosan ki van fejezve, hogy

A falu neve	Adózó tel- keinek száma	1585-re		1586-ra		1587-re		1588-ra		1589-re kila	Évi átlag dézsmá buza	Évi adó, summa	A dézsmakilák és adóforintok aránya	Az évi dézsmakilák	
		kereszt	kila	kereszt	kila	kalangya	kila	kepe	kila					mini- muma	maxi- muma
Tósok	—		48 ¹ / ₂ vas.	—	—	—	—	—	—	—	48 ¹ / ₂ vasas	adó 0 frt	—	48 ¹ / ₂	48 ¹ / ₂
Szamárd	6	5 ¹ / ₂	7	—	—	2(88)	—	5(89)	—	—	5 kila	„ 3 „	2:1	2	7
V.-Endréd	6	9	9 (árpa 2)	10 (árpa 2)	—	10	—	10	—	—	10 „	„ 3 „	3:1	9	10
A.-Endréd	16	22 (árpa 1)	25 (árpa 4)	20	—	mhozták (88)	—	—	—	—	23 „	„ 8 „	3:1	20	27
Lullya.	24	185* (árpa 2a)	28 (á. 5 ¹ / ₂)	24	13 ¹ / ₂	27	—	24 (á. 2, zab 2)	—	—	26 „	„ 12 „	2:1	24	31
Csege	12		42	12	18	12 kereszt	24	24	22	22	22 „	„ 6 „	3 ¹ / ₂ :1	18	24
Bálványos	10	185 (árpa 4)	42 (á. 9)	11	22 ¹ / ₂	25 ¹ / ₂	—	20 ¹ / ₂ vas.	27 ¹ / ₂ vasas	24 k. v.	24 k. v.	„ 5 „	5:1	20 ¹ / ₂	27 ¹ / ₂
N.-Kapoly	16		34 (14 vas)	—	16 ¹ / ₂	33	10 ¹ / ₂ (á. 1 ¹ / ₂)	19 (á. 2 ¹ / ₂)	—	—	29 k. v.	summa 20 frt	1 ¹ / ₂ :1	20	34
K.-Kapoly	16		36 (16 v. s)	17 ¹ / ₂ (árpa 4, rozs 4)	18	36	—	27 (á. 7)	—	—	31 „ „	„ 20 „	1 ¹ / ₂ :1	22	36
Thetüs	5?	9	11 kőb.	6	—	—	—	8	—	—	8 kőb. k.	„ 5 „	1 ¹ / ₂ :1	6	11
Teleki	9	12 ¹ / ₂ (árpa 16 kéve)	14 „ (á. 1 kila)	22 ¹ / ₂ (árpa 3)	16	32 (rozs 2)	—	(27 ¹ / ₂) 17 ¹ / ₂	—	—	22 „ „	„ 16 „	1 ¹ / ₃ :1	14 ¹ / ₂	33
Rád	7	166	14 kőb.	10?	—	14	—	12	33 (á. 4)	17 „ „	17 „ „	„ 10 „	1 ² / ₃ :1	10	35
Tur	10	11	12 ¹ / ₂ k. (á. 1 k.)	—	—	—	6 ¹ / ₂ kereszt 6 kéve	12 ¹ / ₂ vas.	—	—	12 ¹ / ₂ „ v.	„ 10 „	1 ¹ / ₄ :1	12 ¹ / ₂	13
Összesen	137		281 (á. 22 ¹ / ₂)		150 ¹ / ₂ (árpa 9, rozs 4)		203 ¹ / ₂ (rozs 2)		179 ¹ / ₂ (á. 11 ¹ / ₂)	82 ¹ / ₂ (á. 4)	278	118 frt	2 ¹ / ₃ :1	227	337

*) A keresztok száma mellett levő kisebb szám a kővéket jelenti.

egy-egy *kalangya* két kila tiszta búzát adott, s ugyanígy fizetett Csegén egy-egy *kereszt* buza; egészen hasonló a számítás 1588-ban: Nagy-Kapolyon egy *kepe* közel két kila tiszta szemet adott ép úgy, mint Turon egy *kereszt*.¹⁾ — A tiszta gabona ürmértékéül ugyanazon évben és ugyanazon helyen is vegyesen használják a vasas, a kila és a köből elnevezéseket, pl. 1585-ben Telekinél, a búzát *köblökben*, az árpát *kilában* fejezik ki, a két Kapolyon *a kila a vasassal* egyértékű.

A kereszttek 1586-ban is körülbelül két kilájával fizettek, mint a következő két évben a kereszttek, kalangyák és kepek; de 1585-ben kevesebb szemet nyomtattak vagy csépeltek ki egy keresztből: Lullyán 1'55, Szamárdon 1'27, Tétüsön 1'22, Alsó-Endréden 1'14, Telekiben 1'12, Váras-Endréden 1 kilát, Turon 1'13 és Rádon 0'87 köblöt a búzából, s három helyen két-két kilát, sőt egy helyen négy kilát az árpából. Takaró Mihály tihanyi kapitány számadásaiban (1560) még kisebb cséplés-eredményt látunk: az 52 kévéből álló kepe átlagos hozama ott 0'63 köből árpa-zab volt. Akkor tizenöt káptalani birtok gabna-dézsmájául a kapitány évi átlagban kapott $151\frac{1}{3}$ kepe búzát, kicsépelve $95\frac{1}{3}$ köblöt; most Piski évenként valami 240 kereszt dézsma-buzát, kicsépelve 1'16 kilájával 278 kilát kapott tizenhárom faluból, vagyis három-annyit, mint Takaró huszonöt évvel ezelőtt, tizenöt faluból,²⁾ föltéve, hogy

¹⁾ A felső Tiszánál a XVI. század közepén a gabona-kereszt körülbelül 13—15, a kalangya 26—30, a kepe 52—60 kévéből állott. V. ö. Gazdaságtört. Szemle 1896. 363. l. Ugyanakkor Tihanyban Takaró Mihály kapitánysága idején egy kepe 52 kévét számítottak, ami nyilván kitűnik Takaró következő számításából:

az árpa és zab 1554-ben	40 kepe (capetia)	
1555-ben	27 „	16 kéve (manipulus)
1556-ban	6 „	21 „
1557-ben	12 „	31 „
1558-ban	29 „	25 „
1559-ben	42 „	15 „

Összesen 156 kepe 108 kéve; ezt a számadás 158 kepeben és 4 kévében összegezi, ami azt mutatja, hogy 104 kévét két kepe nek, 52 kévét tehát egy kepe nek vettek.

²⁾ A legnagyobb dézsmamennyiség ott 310 kepe, valami 200 köből tiszta búza volt; itt a maximum 337 kila. — A kila nevet bizonyára a törökök hozták Magyarországra Görögország felől az oka nevű mértékkel együtt, mely utóbbi Tihanynak 1671. évi urbéri összeírásában mint a kender súlyegysége fordul elő. Az *oka* megfelelt a régi bécsi mázsa 44-edrészenek, s Görög- és Törökországban a méterrendszer elfogadásáig hivatalosan is használt mérték = 1'281 kilogr. A *kila* szintén a legújabb időkig használatos mindkét országban gabona-mértékül = 33—36 literrel, vagyis körülbelül megfelelt egy nagyszombati mérőnek vagy pozsonyi vékának, mécznek. V. ö. Ereky: Mérték-, súly- és pénzisme, 156, 307, 311. l. — Ámde az a kila, a melyet Pisky korában Tihany tájékán használtak, a nagyszombatinál jóval, talán kétszerre nagyobb mérő volt s nagyjában egyenlő a pozsonyi mérővel.

Takaró köble nem volt nagyobb Pisky tihanyi köblénél, kilájánál vagy vasasánál.

Pénzértékben kifejezve az dézsma-gabona, a melyet Pisky kapitány évenként bevett, körülbelül 140—200 forintot ért, mert ő a búza kiláját legfőlebb 50 dénáron fogadta el s átlag 74 dénáron értékesítette.

A fentebbi összegekből csupán Aszófő és Szórád dézsmája kiányzik, a melynek bejegyzése talán véletlenül maradt ki a Regestumból. De e hiány nagyon csekély, s a megközelítő főösszeget alig modositáná. Ezt onnan következtetjük, hogy a fentebbi táblázatból láthatólag nem nagy az eltérés az adó, főleg pedig a summa és a gabona-dézsmá mennyisége közt; és hogy sem Aszófő, sem Szórád nem tartoznak a nagy birtokok közé. Az előbbi adóval, az utóbbi summával tartozott. Az adófizető falvaknál a dézsma-búza kiláinak száma rendszeren kétszer-háromszor nagyobb az adóforintok számánál, vagyis, ha egy kila búza pénzben átadva 33—50 dénár, akkor általános elvül kimondhatjuk, hogy *Pisky kapitánynak minden falu körülbelül ugyanannyi értéket adott dézsma-gabonában mint készpénz-adóban*. A summáfizető falvaknál valamivel kisebb az arány a dézsma-búza egysége és a summa-egység között; de itt is érvényes lesz a fentebbi szabály, ha a búza-egység azon árát vesszük, a melybe a kapitány a vitézeinek adott gabonát számította. (átlag 74 dénár egy kila búzáért). Ily formán a summás helyek gabona-dézsmája körülbelül szintén egyértékű volt summájukkal. Ezt igazolják az összegezés is: a gabona-dézsmá Tósokon kívül, hol adót nem ismerünk, 230 kila; értéke 50 denárjával 115 frt.; ugyanazon helyeken az adók és summák összege 118 frt.

Az adófizető és summáshelyek elég szembetűnően elkülönülnek két csoportra nemcsak telekadójuk, hanem dézsmájuk szerint is. Nevezetesen azt tapasztaljuk, hogy a hol két telek fizet egy forint adót, ott erre az egy forintra legalább két kila dézsmagabona esik, a hol pedig egy-egy telek legalább egy forintot fizet a summára, ott e forintra a dézsmagabonából kevéssel esik több egy kilánál. Ez nagyjában azt jelentené, hogy úgy az adózó, mint a summás falvakban *egy-egy telek valami másfél kila gabonát adott dézsmául*; pontosabb számítással pedig kitűnik, hogy egy telek átlagos dézsmája $1\frac{2}{3}$ kila búza, mely körül azonban a bejegyzés hiányossága és a termés különbözősége szerint a számadatok $\frac{1}{3}$ és $\frac{4}{7}$ kila közt ingadoznak.

A gabona-dézsmát illetőleg még egy összevetés érdemli meg figyelmünket. Az 1572. évi összeírás alkalmával Tósokról és Csegéről egyszerűen csak azt jegyezték föl, hogy tizeddel tartoznak; ellenben a többi négy somogyi falu lakói dézsmaképen határozott gabona-mennyiséget vallottak be, a melyet tehát a termés minőségétől függetlenül mintegy

állandónak kívántak tekintetni. E dézsma-mennyiségek három helyen magasan felülmulják a másfél évtizeddel utóbb, Pisky idejében bejegyzett dézsma-mennyiségek maximumát; csupán Alsó-Endréden nem tűnik föl a dézsmabúza dolgában lényegesebb változás, pedig változás itt is volt. A számadatok a következők:

A falu neve	1572		1585		A telekszám és dézsma aránya		Az 1572 és 1585 évi dézsmák aránya
	telek-szám	köböl búza	telek-szám	kila búza	1572	1585	
Szamárd	7	33	7 (6) ¹⁾	7	1 : 4 ⁵ / ₇	1 : 1	4 ⁵ / ₇ : 1
Váras-Endréd	7	25	13 (6)	9 (árpa 2)	1 : 3 ⁴ / ₇	1 : 1 ¹ / ₂	2 ¹ / ₂ : 1
Alsó-Endréd	6	20	20 (16)	25 (árpa 4)	1 : 3 ¹ / ₃	1 : 1 ¹ / ₂	1 : 1 ¹ / ₄
Lullya	12	40	27 (24)	28 (árpa 5 ¹ / ₂)	1 : 3 ¹ / ₃	1 : 1 ¹ / ₄	1 ¹ / ₃ : 1

Hangsúlyozzuk, hogy az 1572-ben bevallott dézsma-mennyiség, mint állandó összegben elismert átlag, bizonyára az évi közepes mennyiségnél is alacsonyabb; ellenben az 1585. évi bejegyzés a további évekhez képest e négy faluban legalább is jó közepes adatokat nyújt. Ha tehát mégis úgy az abszolút, mint az arányszámok szembetűnően kisebbek Pisky első évében: az arányszámokban jelentkező törvényszerűségből megállapíthatjuk, hogy egy-egy telek közepes évi termelése 1572 előtt annyi volt, mint tizenhárom évvel utóbb jó termés idején, Szamárdon meg majdnem ötször annyi, jóllehet az adózó telkek száma ott épen nem szaporodott. Ennek két oka lehetett: egyrészt az, hogy a dézsmaszedés engedékeny volt vagy a dézsma bevallása nem őszinte; másrészt oka lehetett az, hogy a török közelsége miatt a termelés kisebb területre szorult. Ép így történhetett ez Váras-Endréden. Ellenben Alsó-Endréd dézsmája megmaradt körülbelül a régi állapotban, mert termőterülete nem változott, csak a lakossága szaporodott meg háromszorosan. Lullyán már apad a dézsma, bár lakossága jól megkétszereződött.

A gabona-jövedelem harmadik forrása a *rétajándék* vagy rétigazság és negyedik a *szőlőajándék* (vagy szőlőigazság, szőlővám, hegyvám, a melyeknek czimén a rétbérlők és szőlőművelők egyebek közt

¹⁾ A készpénz-adónál és a szolgálatok megváltásánál láttuk, hogy csak az itt zárójelbe tett telekszámok viselik igazán az adózás, szolgálatok s egyéb urbéri kötelességek terhét. A többi ház, mint bírőház, zsellérház, új települő vagy elköltözőt lakók háza a terhektől egyelőre mentesek voltak.

abrakot, t. i. zabot vagy árpát adtak. Egy hold rét rendes ajándéka egy kappan és egy köböl (= mérő) abrak, vagy egy kappan és két kalács. Egy hold szőlő hegyvámja 1572-ben hat vödör boron, egy kappanon és két tortán (kalácson) kívül hat vödör (= 18 pint) illetőleg egy köböl (= tíz vödör = 30 pint?) árpa vagy zab, s valószínűen ennyi volt a hegyvám Pisky idejében is. De a Regestumban úgy a rétajándékok, mint a szőlőajándékok hiányosan vannak bejegyezve.

E bejegyzésekből megtudjuk, hogy arácsi és füredi rétajándék volt összesen 103, s füredinek 34-nek nem volt zabja, ezek tehát minden hold réttől egy kappant és két kalácsot adtak, meg pénzt fizettek az egy köböl abrak helyett, t. i. 20—25 denárt. Szentgáli volt 4, hidegkúti 8, szőlősi 3, vázsonyi 2 rétajándék. Egy kappanból s két kalácsból álló rétajándék volt Vászolyon 2, Udvarin 3, Pécselen 2, Akaliban 2.¹⁾

A két kalács helyett egy mérő vagy köböl zabot, abrakot adtak Vincze István és Császár István füredi lakosok, kikről két helyen más-más szóval ugyanazt jegyezték föl a Regestumba ilyképen: „Firedi Vincze István 2 rétajándék 2 kappant 2 mérő zab; Czazar András rétajándék 1, adott 1 kappant 1 mérő zab“; más helyen ismét így: „Memoriale 1587. Vincze István füredi tartozik rétajándékkal két köböl abrakkal és két kappannal . . .; Chyazar Albert (!) tartozik rétajándékkal, egy köböl abrak, egy kappan“,²⁾ s mert itt a föntebbi bejegyzés megisméltődött, az utóbbit áthúzták. De e párhuzamos két adat becses annak a biztos megállapítására, hogy 1 mérő zab = 1 köböl abrak. Két füredi ember rétajándékába a kappanon és abrakon kívül még a kalácsot is beleszámították a következő jegyzetekben: „Hegy Simon két köböl abrak, két kappan rétről, 4 kalács (ez utólsót később írták be); Varga Mátyás firedi 2 hold rétnak melléje állott ajándékjával: 2 köböl abrak, 4 kalács, 2 kappan“.³⁾

Ha a rétek számát a föntebbi alapon körülbelül 129-re teszszük (103 arácsi és füredi, 26 más falubeli) s ebből csak 34 nem adott zabot, akkor a rétajándék czimén bevett abrak mennyiségét talán 95 mérőre tehetjük évente és pénzben 24 forintra, mert a zabot és árpát félannyiba számították, mint a búzát. Sokallani ezt a számot nem lehet, mert később 1671-ben a rétek összegéül — mint föntebb, a szolgálatoknál

¹⁾ Regestum 58, 59, 30. l. A szentgáliak, hidegkútiak, vázsonyiak és akaliak kétségkívül nem a saját határukban fekvő rétekért fizették az ajándékokat, mert a tihanyi apátságnak és várnak ott nem voltak birtokai, hanem oly rétekért, a melyek vagy Tihany szigetén, vagy a várnak közelfekvő zalai birtokain terültek el, Arács és Örvényes közt.

²⁾ U. o. 30. 61. l.

³⁾ U. o. 61. l.

láttuk — közel kétszáz holdat tudunk kimutatni, jóllehet akkor Füreden csupán 30 hold rétről találunk adatot.

Hegyvám vagy szőlőigazság, szőlőajándék czímén igen kevés adat van: Fürednél 1588-ban 7 mérő abrak 10 mérő árpa; Szőlősnél 1585-ben $8\frac{1}{2}$ köből abrak s Örményesnél 5 köből zab: összesen 30 köből vagy mérő abrak.¹⁾ Ez bizonyára nagyon kevés és hiányos a följegyzés, mert az 1665. évi összeírás szerint az aszófő-örvényesi hegyen 30, Szőlősnön 42 és Füreden, Arácscon 37 szőlő volt s mindegyik szőlőtől egy köből zabot, összesen tehát 109 köblöt kellett adni a tihanyi várnak; korábban pedig Füreden Arácsal együtt határozottan több volt a szőlő. 1572-ben és 1588 táján 46 hold. Ez alapon hajlandók volnánk a hegyvám czímén kapott zabot körülbelül annyira tenni, mint a rétajándék zabját, s mindenesetre jóval többre, mint a mennyit hanyagul bejegyeztek a Regestumba.

A gabona-dézsma mennyiségét elérte, sőt felülmulta az a gabona, a melyet a kapitány a vár közelében, Tihany szigetén s az elpusztult Apáti tájékán *háziilag termelt*. Az 1665. évi összeírás szerint Tihany szigetén volt 42 hold szántóföld. Pisky Regestumában egy helyen²⁾ megtaláljuk,³⁾ hogy mennyi gabonát vetettek 1587 őszén, s hogy mennyi lett ebből az 1588. évi termés.³⁾ „1587-ben vetettem őszi árpát az földben 24 vasast, item rosot vetettem 18 vasast, item tiszta búzát vetettem $87\frac{1}{2}$ vasast.³⁾ 1588-ban az első rakott asztagban vagyon $30\frac{1}{2}$ kepe búza, az ros asztagban vagyon 21 kepe, az másik asztagban vagyon 31 kepe búza 20 kive héján, az öreg asztagban vagyon 60 kepe 15 kive búza, az kisebbik asztagban vagyon 18 kepe és *34 kive* búza“.⁴⁾ Ugyanez év őszén 20 köből őszi árpát vetettek,⁵⁾ a többi vetést nem jegyezték föl.

A 24 vasas árpának megfelelő termés itt nincs megjelölve. A 18

1) U. o. 22. 23. l.

2) U. o. 70. l.

3) Takaró Mihály tihanyi kapitány 1560 tavaszán utódának átadott 27 hold árpa- és zabvetést, s 89 hold búza- és rozsvetést. Az árpaföldekbe elvetett 37 köből árpát. Ehhez képest Piskynek 1587. évi őszi vetése kevesebbnek látszik: 24 mérő (vasas köből) őszi árpa és $105\frac{1}{2}$ mérő búza-rozs — egy magyar holdra két mérőt számítva — 12 holdnyi őszi árpának és 53 hold búza-rozs, összesen 65 hold vetésnek felelne meg. Ezt a kombinációt másfelől kiegészíti és helyesbitheti az 1588. évi aratók számából föntebb levont következtetés, a mely szerint $173\frac{1}{2}$ arató napszámra körülbelül 80 magyar holdnyi aratás esett. Az igazság legvalószínűbben e két kombináció közt foglal helyet, de mégis a 80 holdhoz közelebb, kivált ha tavaszi vetést is arattak.

4) Takaró Mihály tihanyi kapitánysága idején, mint föntebb láttuk, egy kepében 52 kévét számítottak. Ez a számítás bizonyára megmaradt Pisky korában is.

5) Regestum 4. l.

vasas rozsból 21 kepe termett, a $87\frac{1}{2}$ vasas búzából pedig 140 kepe, a mi a dézsmagabonánál feltüntetett cséplés-arány szerint közel 50 vasas rozst és 280 vasas búzát adott volna. *Ez a búza épen annyi, mint a tihanyi vár tizenhárom falujából nyert dézsmagabona évi átlaga.* Másrészt megállapíthatjuk, hogy az elvetett magot a termés ama kezdetleges és zaklatott időkben körülbelül háromszorosan adta vissza.¹⁾ Hanem ezt a 1588. évi termést nagy szerencsétlenség érte: egy vagy tán valamennyi asztag megégett s erre vonatkozólag jegyezték föl, hogy „Anno 1588 9 die decembris Parttás Gergelyért az asztagmegégés felől lettek kezesek. . . .”²⁾

Az asztagok még két évről vannak felsorolva: 1586 (?) -ban „az öregbik asztagban vagyon 100 kepe, az másikban vagyon 44 kepe 10 kive, az öreg asztag mellett valóban 34 kepe; az mellett ki vagyon 21 kepe 6 kive, az végső kis asztagban 10 kepe 6 kéve.”³⁾ — 1589 július 12-én (!) „Egyik asztagban vagyon az majorságból 26 kepe búza, az másik asztagban vagyon búza 13 kepe 3 ötös (=15 kive), az harmadikban vagyon buza 13 kepe 15 kive”⁴⁾

Az előbbi asztagok tartalma összesen 209 kepe és 22 kéve, az utóbbiaké csupán 52 kepe és 30 kéve. Csak a búzát jegyezték föl, s az utolsó évben még ennek a följegyzése is bizonyára hiányos.

Mindent összefoglalva azt látjuk, hogy Pisky tihanyi kapitány adó vagy summa címén — főleg az első évben — kapott közel száz kila búzát, körülbelül ugyanannyi zabot rétajándéku, talán szint annyi zabot szőlőajándéku, dézsma és saját termése fejében pedig egyaránt közel 280—280 kila búzát, s így a gabonajövedelem főösszege: 650 kila (vasas, köből, mérő) búza, valami 50 kila roz, 100 kila árpa és 125 kila zab.

4. Borjövedelem. Pisky Regestumának elszórt adataiból úgy látjuk, hogy Tihany vára ekkor ötféle forrásból szerezte be horszükségletét: az adó vagy summa címén, továbbá dézsmából, hegyvámából, saját terméséből és a foglalt borokból, melyeket a szüretkor szokásos áron vett át. Az így összegyűjtött bort azon kívül, a mit a kapitány háztartásában ő maga, vendégei és cselédjei elfogyasztottak s a számadáskönyvbe föl nem jegyezték, a többi részint a várépítő köműveseknek számították föl a legolcsóbb áron, pintjét 4 denáron, részint a vár

1) A mai jobb termési viszonyok közt a termés minimális átlagát a kézzel vetett mag hétszeresének veszik. V. ö. Köztelek Zsebnaptára. 1905. Kulturnövényeink termelési viszonyainak áttekintése. 198—199. l.

2) U. o. 19. l.

3) U. o. 54. l.

4) U. o. 4. l.

tisztjei és vitézei vették meg pintjét 4, 6, 8 és 10 denáron. Hogy mennyit fogyasztottak évente, ez Pisky Regestumában sehol sincs összegezve, s a hiányos följegyzésekből meg nem állapítható. Csupán egy helyen van sorban följegyezve, hogy melyik vitéz hány pint bort ivott 1587-ben, a karádi és endrédi nyereség ideje táján: „az első borból“ megittak 330 pintet, az „utolsó borból“ 34 pintet, a „korcsma-borból“ $41\frac{1}{2}$ pintet és még 19 pint bort, összesen tehát $424\frac{1}{2}$ pintet vagyis 30 pintjével számítva 14 akót és $4\frac{1}{2}$ pintet, ami nagyon kevés az évi fogyasztáshoz képes. Mert Takaró Mihály tihanyi provisorsága és kapitánysága idején a borfogyasztás egy évi átlaga: a kőműveseknek 24 akó, feltöltésre 56, eczétbe 24, a provisor asztalára 50, korcsmai kimérésre 346·7 akó (339 frt, 56 dénát áru) bor és 54·62 akó seprő,¹⁾ összesen $545\frac{1}{3}$ akó új bor, s ezzel szemben a szükséglet fedezésére évi átlagul 583 akó új bor és must volt a borjövedelem csupán tizenöt ráptalani birtok kibérelt dézsmájából.

Ha Takaró számadását a borbevétel dolgában hiányosnak tekintjük is, a borszükséglet évi átlagára nézve nagyjában irányadóul vehetjük, s mondhatjuk, hogy Pisky kapitánynak szintén körülbelül 550 csebernyi évi borszükségletet kellett fedeznie. Takaró ennek fedezésére csupán a bordézsmát mutatta ki; Piskynek azonban ötféle forrásból is alig tudta összegyűjteni a szükséges bormennyiséget.

Adó és summa czímén a következő följegyzéseket találjuk a Regestumban: *Lullyáról* 1585-ben „az mely bort az adóra hoztanak, lőtt az mi csebrönkkel 8 cseber (= akó) 7 f. 20 dénár“. E szerint a lullyai bor akaját akkor 90, pintjét pedig 3 dénárban fogadta el a kapitány adó helyett.²⁾ — *Bálványosról* 1585-ben „az mely borokat 6. Junii hoztak

¹⁾ Takaró számadása alkalmat ad arra, hogy némely mértékeket pontosan megállapíthassunk, A tihanyi akó vagy — mint rendszeren mondták — cseber, csöbör (latinul urna vagy tinna „triginta pintarum“); „minden cseberben vagyon harmincz pent“, vagy tíz köből. Hogy e bor-köből a csebernek tizedrésze, nyilván kitűnik Takaró következő számításából: a borok feltöltésére szükséges volt:

1554-ben	65 cseber	6 köből	bor	} A számadás ezeket így összegezi: „Simul positae faciunt tinnas 279 cubulos 6; vagyis 16 köbőlből 10 tett egy egész csebert és maradt még 6 köből. — Minthogy pedig egy akó vagy cseber = 10 köből = 30 pint, ennélfogva 1 köből = 3 pint = 6 itcze. Ezt a borköblöt a tihanyi urbéri összeírások „hidria“-nak, magyarul „veder“-nek nevezik és szintén egyenlőnek mondják 3 pinttel, mert szerintök 6 veder bor = 18 pint bor (1572, 1609).
1555-ben	51	„ 2	„	
1556-ban	47	„ 8	„	
1557-ben	51	„ —	„	
1558-ban	$23\frac{1}{2}$	„ —	„	
1559-ben	$40\frac{1}{2}$	„ —	„	
Összesen 278 cseber 16 köből.				

²⁾ Registum 42. l.

az adóra, lőtt az ő csebrekkel 4 cseber $6\frac{1}{2}$ pint, az itt valóval pedig 5 cseber 23 pint. Az másik bor lőtt 7 cseber, facit 6 f. 30 dénár.¹⁾ Ezen ár csakis a közvetlenül előtte álló 7 cseberre vonatkozik, amelynek csebrét vagy akáját így szintén 90 dénárban vette át a kapitány. Mint-hogy pedig a tihanyi cseber 30 pintes, ennél fogva a bálványosi 4 cseber $6\frac{1}{2}$ pint = $(5 \times 30 + 23)$ pint = 173 pint; vagyis 4 bálványosi cseber = 173 pint — $6\frac{1}{2}$ pint = $166\frac{1}{2}$ pint; tehát 1 bálványosi cseber = $166\frac{1}{2} : 4 = 41$ pint: pint és $1\frac{1}{4}$ itcze, kerekszámban 40 pint. — A summás falvak közül *Nagy- és Kis- Kapoly* egyenkint 6 forint 50 dénárt, *Tur* pedig 6 forint 33 dénárt törlesztett a summából borral.²⁾ *Telekíról* „lőtt, az mely bort az summára hoztanak, 8 cseber, 8 f. 64 dénár. Az mely bort hoztanak az adóra, lőtt az itt való cseberrel 8 cseber 2 pint, az öreg cseberrel lőtt 6 cseber 1 pint.“³⁾ Ez úgy értendő, hogy a Teleki summája vagy adója fejében szállított bor 6 somogyi „öreg“ cseber és 1 pint = tihanyi 8 cseber 2 pint = $(8 \times 30 + 2)$ pint = 242 pint; tehát 6 öreg cseber = $(242 - 1)$ pint; 1 somogyi öreg cseber = $241 : 6 = 40\frac{1}{6}$ pint. A bálványosi és az teleki öreg cseber tehát, az átmérés pontatlanságát, némi kis eltéréseit leszámítva, azonos mértéket jelent, a dézsmáknál emlegetett „somogyi csebert“, melyben tulajdonképen 40 pint volt, szemben a 30 pintes tihanyi cseberrel vagy akóval. A bor árát Tihanyban az itteni cseber szerint számították, s egy ily tihanyi cseber teleki borért 1 frt. 8 dénárt vontak le az adósummából. Ugyanígy számították a *Rádról* summára hozott 6 cseber bor árát is 6 frt 40 dénárba, pintjét tehát 3 f. 6 dénárba.

Az 1585. évben ily módon összesen 56 tihanyi cseber és 9 pint bort szolgáltatott át a tihanyi kapitánynak, nevezetesen: Lullya 8 csebert, Bálványos 12 csebert és 23 pintet, a két Kapoly együtt 14 csebert és 13 pintet, Tur 7 csebert és 1 pintet, Teleki 8 csebert és 2 pintet, Rád 6 csebert. A többi években summául beszolgáltatót bor a hiányos bejegyzés folytán elenyészően kevés: 1588-ban Turról 3 csöbör 6 frtért (!) és Tétősről 2 cseber 4 frtért. Ezek voltak a legdrágábban átvett borok: egy csöbör 2 frt, egy pint $6\frac{1}{2}$ dénár.

Dézsmá címén Takaró kapitány 25 évvel azelőtt évente átlag 583 cseber vagy akó bort szedett össze a veszprémi káptalan tizenöt birtokáról, úgy, hogy akkor a kincstári zsoldon kívül ez a bordézsmá volt a tihanyi kapitány főjövédelme, körülbelül 600 forint értékben, a mihez képest ugyanazon tizenöt birtoknak átlag 100 köbölnyi búza és

1) U. o. 33. l.

2) U. o. 35, 37, 39, l.

3) U. o. 40. l.

20 köbölnyi árpa-zab dézsmája összesen valami 55 forint értékben elenyésző csekély volt. Pisky számadáskönyve bordézsmá czimén korántsem mutat ki akkora jövedelmet a tihanyi vár huszontét birtokáról, mint Takaró a bérelt bordézsmából. Ennek oka egyrészt a már sokszor konstataált hiányos följegyzés, a mit a bordézsmánál is tapasztalunk; mert, habár az 1585. évben legtöbb adatot irtak be róla a Regestumba, még ezen év adatai sem teljesek, s legkevésbébbé ilyenek a többi év adatai. A jóval csekélyebb bordézsmának további oka, hogy a tihanyi vár huszontét birtoka közül gabona-dézsmát is csak tizenkét vagy legfőlebb tizennégy birtok szolgáltatott, bordézsmát pedig épen csak tizenegy birtokán látunk följegyezve, míg a többiek részint puszták, szőlőt nem termelnek, részint a veszprémi, fejevári és pécsi káptalannak, illetőleg váraknak tartóztak tizedeikkel, miként ezt már a gabona-dézsmáról szólva is megjegyeztük.

De azért a bordézsmá-fizető helyek itt következő jegyzékét majdnem teljesnek vehetjük, mert Tósok pusztá és Kis-Kapoly kivételével, a melyek közül Tósok nem termelt szőlőt, ugyanaz a tizenegy helység szolgáltatá Tihanynak a bordézsmát, mint a melyeknél a gabona-dézsmát is följegyezték. Pisky Regestumában a bordézsmára vonatkozó adatok a következők:

Szamárd. 1586. esztendei dézsmabort hoztanak 5 csebet 10 pintet.¹⁾ Ugyanazon hét teleknek bordézsmája 1572-ben 28 akó vagy cseber.

Váras-Endréd. 1585. Dézsmabort hoztanak 8 csebet.²⁾ Ezen Nagy-Endréd bordézsmája az 1572. évi bevallás szerint hét telekről összesen 20 cseber.

Alsó-Endréd. 1585. Hoztak borért 5 frtot. (1586?) Tizennyolcz embernek — köztük fejevári Nagy Mihálynak és Péternek, továbbá Imre deáknak s az anyjának, kik tán nem mind endrédiak — „lött bora“ 413 cseber. „Hoztak erre bort 20 csebet 9 pintet. Tartoznak uramnak fizetni 1 f. 77 dénárt... Dézsmabort hozott Kis Lázár 15¹/₂ csebet. Maradt még oda 35 cseber. S(olvit). Erre hoztanak bort egy átalagban 7 csebet, másik átalagban 4¹/₂ csebet, harmadikban 4 csebet... 1588. (utóbb kiigazítva 1587) esztendőre való dézsmabort Sántha András az bíró meghozta, 307 pint bort. (15)89 24. Jan. Zabo Imre hozott 8 pint héán (hiján) öt csöbör bort, tizedbort, adóra valót.³⁾ Ezen Kis-Endréd rendes évi dézsmája az 1572. évi összeírás szerint 20 akó vagy cseber (urna) bor volt. — Ezed adatok némi értelmezésre szorulnak. Az első bor-

¹⁾ Regestum 25. l.

²⁾ U. o. 28. l.

³⁾ Regestum 47. l.

szállítmány, a 20 cseber és 9 pint, nem tized, hanem csak huszadrésze a kimutatott egész termésnek, de megfelel az 1572-ben mintegy állandó dézsmául megállapított 20 akónak. Lehetséges az is, hogy csak egy részét rótták le vele az 1585. évi bortizednek, a melyre készpénzben már előbb fizettek 5 frtot és tartoztak még 1 f. 77 dénárral. Ez az összeg három dénárjával 226 pint bornak vagyis $7\frac{1}{2}$ akónak felel meg, a mi a főtebbi akóval és 9 pinttel együtt is még mindig jóval kevesebb, mint az 1586 (?) évre¹⁾ számított $50\frac{1}{2}$ cseber dézsmabor ($15\frac{1}{2}$ cseber + 35 cseber). Az 1587. évre 1588-ban szállított 207 pint bor csupán 6 akót és 27 pintet jelent, az 1589 elején hozott bor pedig csak 4 akó és 22 pint. Ehből látnivaló a bortermésnek vagy a tizedek bejegyzésének és beszolgáltatásának nagy ingadozása.

Lullya. 1585. Dézsmabort hozott (az bíró) az somogyi cseberrel 33 csebert (33 somogyi cseb. = 33×40 pint = 1320 pint : 30 = 44 tihanyi cseber). 1588. 24. Martii az bíró Göngedi, (Genedi, Göngödi, Giönködy = Gyönködi) Pál meghozta az bort; bor lett egy csöbör (= 40 pint), egy köböl (= 10 pint) és két pint, tiszten 52 pintet.²⁾ Az 1572. évi összeírás szerint Lullya 40 csöbör dézsmaborral tartozott.

Csege. (1588) Bencze János adott dézsmaborért nygy pinttől 64 dénárt (1 pint ára tehát 16 dénár). Az bíró, Szakács Ambrus hozott 8. Nov. anno 89. $3\frac{1}{2}$ csöbör bort.³⁾

Bálványos. (1585). Dézsmabort hoztak somogyi cseberrel $27\frac{1}{2}$ (= $27\frac{1}{2} \times 40$ pint = 1100 pint : 30 = 36 tihanyi cseber 20 pint). 1588. 8. Dec. Dézsmabort hozott (Csák Imre) két csöbröt. 1589. 23. Oct. Fodor Lázár hozott bort csöbröt $3\frac{1}{2}$.⁴⁾

Egyik (Nagy) Kapoly. 1585. Dézsmabor az somogyi cseberrel 13 cseber. (= 13.40 pint = 520 pint : 30 = 17 tihanyi cseber 10 pint). 1589. Dézsmabort hozott (az bíró) két akót.⁵⁾ — Másik Kapolyról dézsmabor nincs bejegyezve.

Tur. 1585. „Dézsmabort hoztanak somogyi cseberrel 5 (csebert); ez dézsmabor lött ez itt való cseberrel hetedfél pint héán 5 cseber, az seprője 16 pint. Még erre tartozik $4\frac{1}{2}$ pinttel. Az 88. esztendőre hoztak az turiak egy általag bort ötödfél csöbört... kit bollaban (!) megmírt, lett negyedfél csöbör és ötöd... Ennek másfél csöbri dézma, az

²⁾ Az évet abból következtetjük, hogy e dézsmát Kis Lázár szállítja Tihanyba, a mi rendesen a bíró dolga; Kis Lázár pedig 1585—86-ban volt alsó-endrédi bíró s az 1587. évben már Sántha András bíró szolgáltatja be az adót és a dézsmát.

³⁾ Regestum 43. l.

⁴⁾ U. o. 32. és $32\frac{1}{2}$ l.

⁵⁾ U. o. 33, 34. l.

⁶⁾ U. o. 35. l.

többi adóra való.¹⁾ 1588. 19. Novembris hozott az turi Zabo (Szabó) Gergely ötödfél csöbör bort, másfelet az dézmára, 3 csöbröt az summában hat forintért.²⁾ — Itt az első adat szerint 5 somogyi csebert hoztak volna a turiak, vagyis 40 pintjével számítva a somogyi csebert összesen 200 pintet akartak és tartoztak hozni. De mikor Tihanyban megmérték a turiak hordaját vagy általagját, kitűnt, hogy öt tihanyi cseber bor sincs benne, ebből is hiányzott $6\frac{1}{2}$ pint s az általag fenekén még maradt 16 pintre való seprő; a turi általag tartalma tehát = 5 tihanyi cseber — $6\frac{1}{2} + 16$ pint = 5×30 pint + $9\frac{1}{2}$ pint = $159\frac{1}{2}$ pint. Mint-hogy pedig a turiak saját vallomásuk szerint 5 somogyi cseber bort küldtek dézsmául, ez pedig 200 pint bor lett volna, ennél fogva kiegészítésül tartoztak még küldeni $40\frac{1}{2}$ pint bort, a mit némi hibával $41\frac{1}{2}$ pintnek írtak be a számadáskönyvbe. Ily módon a turiak 6 tihanyi cseber és 71 pint bort adtak. — A turiak 1588 őszén, nov. 19-én, szüret után bírójuktól küldtek egy általagban bort, melyet a bíró valahol útközben, Bollában³⁾ megmérték s ott úgy találták, hogy az általag tartalma $3\frac{1}{2}$ (somogyi) csöbör és ötöd pint (ebből csak a p betű látszik). Aztán megmérték a bort Tihanyban is és ott $4\frac{1}{2}$ tihanyi csöbörnek és talán még „fél“ pintnek találták (az f betű némileg kivehető). E két méret megközelítőleg egyenlő; mert $3\frac{1}{2}$ somogyi csöbör = $3\frac{1}{2} \cdot 40$ pint = $(120 + 20)$ pint = 140 pint; $4\frac{1}{2}$ tihanyi csöbör = $4\frac{1}{2} \cdot 30$ pint = $(120 + 15)$ pint = 135 pint.

Teleki. (1586.) Dézsmabort hoztanak, somogyi csebert 13-at, pintet 8-at, tartozik két cseber borral. (1587) Bor lett két csöbörrel; a 88. esztendőre bor $3\frac{1}{2}$ cseber.⁴⁾ — Az első adat szerint a dézsmabor $13 \cdot 40$ pint + 8 pint = 528 pint : 30 = 17 tihanyi csöbör 18 pint; ehhez tartozik még 2 cseberrel; az egész dézsmabor tehát körülbelül 20 tihanyi csöbör.

Rád. (1585.) Dézsmabort hoztak az somogyi cseberrel 14 csebert, pintet 8-at; egy cseberrel adós. 1586: Dézsmabort hoztanak 10 csebert. 88. esztendőre $2\frac{1}{2}$ csöbör bort. 1589. 20. Octbr. bort hozott csöbröt 4-et.⁵⁾ — Az első évi dézsmá mennyisége tihanyi mértékkel két pint híján szintén 20 cseber bor (14 somogyi cs. + 8 pint + 1 cseber = $14 \cdot 40$ pint + 8 pint + 30 pint = 598 pint : 30 = 19 tihanyi cseber 28 pint).

¹⁾ U. o. 39, 40. l.

²⁾ U. o. 70. c. l.

³⁾ Bolla vagy Balla személynév és több helység neve ebből Barla, Barlabás Barnabás, Következtetésünk szerint Somogyban Turtól Tihany felé, úgy látszik, volt ilyen Bolla nevű hely, de ezt ma már Csánki Tört. Földrajzával sem tudjuk igazolni.

⁴⁾ Regestum 41. l.

⁵⁾ U. o. 48—50. l.

Tétős. 1585. Dézsmabort hoztanak somogyi csebert 3-at, pintet 8-at; 1588-ra három csöbör bort, egyiket az dézmára, kettejét az summában. 4 frt.¹⁾ — Az első évi dézsmabor 4 tihanyi cseber és 8 pint (3.40 pint + 8 pint = 128 pint:30 = 4 tih. cseb. és 8 pint).

A bordézsmák föntebbi adatait áttekinthetőbben a következőleg állíthatjuk egymás mellé (a somogyi csebreket tihanyiakra változtatva):

	1572	1585	1586	1587	1588	1589
Szamárd	28	—	5 ¹ / ₃	—	—	—
V.-Endréd	20	8	—	—	—	—
A.-Endréd	20	27 ³ / ₄	50 ¹ / ₂	7	4 ² / ₃	—
Lullya	40	44	—	1 ² / ₃	—	—
Csege	—	—	—	—	—	3 ¹ / ₂
Bálványos	—	36 ² / ₃	—	—	2	3 ¹ / ₂
N.-Kapoly	—	17 ¹ / ₃	—	—	—	2 akó
Tur	—	6 ² / ₃	—	—	4 ¹ / ₂	—
Teleki	—	—	20	—	—	—
Rád	—	20	10	—	—	—
Tétős	—	4 ¹ / ₄	—	—	—	—

E táblázatból nyilván kitűnik, hogy Pisky Regestuma a bordézsmák följegyzésében nagyon hiányos, mert annyira sem a termelési viszonyok, sem a tihanyi kapitány hatalma nem ingadozott, hogy szőlőtermelő jobbagyai némely években elég jelentékeny mennyiségű bordézsmát, aztán éveken át aránytalanul kevés vagy épen semmi bordézsmát se szolgáltatassanak. A nagymérvű ingadozást tehát alig érthetjük másképp, mint a följegyzések elmulasztásából. Az évi bordézsmá mennyiségét legvalószínűbben úgy kapjuk meg, ha az első évek leggondosabban följegyzett adatait — a gabonadézsmához hasonlóan — közepes mennyiségnek tekintjük és összegezzük. Ily módon Pisky évi borjövédelmét dézsmá czimén körülbelül 200—250 tihanyi cseberre vagy akóra tehetjük, a mi nem egészen fele, majdnem csak egyharmada annak a bordézsmának, a melyet Takaró Mihály a veszprémi káptalantól bérelt tizenöt faluból évenként bevett és tihanyi örséggel elfogyasztott.

A *hegyvám* (szőlőigazság, szőlőajándék, szőlővám) és talán saját termés czimén bevett borjövédlemlről csupán egy helyen van a Regestumban följegyzés, mely így szól:²⁾ „Az mennyi borom énnéköm füredi, arácsi, örményesi, aszófei hegyen lettenek ez elmúlt szüreten anno 1588:

1) U. o. 49. l.

2) Regestum 77. l

Vagyon aszófeei bor egyik kerek fában (!)	14 csöbör
Item egy áttalagban vagyon füredi bor	2 „
„ másik hordóban vagyon füredi bor	9 „
„ 4. hordóban vagyon aszófeei <i>hegyvám</i>	12 „
„ 5. arácsi bor vagyon	13 ¹ / ₂ „
„ 6. aszófeei <i>hegyvám</i> bor	6 „
„ 7. hordóban vagyon arácsi bor... ..	15 „
„ 8. hordóban vagyon füredi bor... ..	11 ² / ₁ (!), „
„ 9. hordóban vagyon szőlősi bor	15 ¹ / ₂ „

E szerint az aszófői termés 14, az aszófői *hegyvám* 18, a füredi termés 21¹/₂, az arácsi 18¹/₂, s a szőlősi 15¹/₂ csöbör vagy akó bor, összesen 97¹/₂ csöbör. Ebből majdnem 80 csöbör volna a saját termés, a mi nem éppen sok. És ily saját termésre lehet gondolni nemcsak a bevezető sorok alapján, hanem azért is, mert a *hegyvámot* Aszófőn külön kiemeli a jegyzék. Aztán van a Regestumban három nyilatkozat 1588 máj. 10-ről, a melyek szerint Pisky István tihanyi kapitány kijelenti, hogy mivel tótvázsonyi Kopasz Mihály, vászolyi Kele Mihály és nagy-pécseli Török Ambrus fia, Csich Imre, az örvényesi hegyen levő szőleikről semmi igazságot meg nem adtak s a szőlőt pusztán hagyták, ennél fogva ama szőlők „ürre szállottak“ és böcsü szerint a kapitány a szőlők mellé állott, vagyis a maga kezelésébe átvette őket. Az első két holdat 18, a másik két holdat 16, a harmadiknak egy hold szőlőjét 10 holdra böcsülték a szomszéd helységekből, Aszófőről, Szőlősről, Füredről és Tihanyból való emberek.¹⁾

Már hogy azonban a fentebbi 80 csöbör bor csakugyan saját termése a kapitánynak, ezt bizony eldönteni nem lehet, sőt vannak okok, a melyek a 97¹/₂ csöbör bornak *hegyvám*-jellege mellett szólnak. Az egyik ok az, hogy a Regestum sehol sem szól a kapitány szőlőmunkásairól úgy, mint szolt a fölfogadott kaszásokról és aratókról; s a fentebbi jegyzék éppen örvényesi bort nem mutat ki, jöllehet a három nyilatkozat mind örvényesi szőlők átvételéről beszél. A főokot azonban az 1572. évi összeírás nyújtja. E szerint ugyanis a Tihany-sziget előtt fekvő zalai szőlőktől *hegyvámot* adnak: Aszófőről, Örvényesről és Szőlősről minden hold után 6 vödör vagyis 18 pint bort, a mi fél tihanyi csöbörnél vagy akónál több; Füredről és Arácsról pedig nem holdankint, hanem egy összegben számították a *hegyvámot*, onnan 150 vödör bort, vagyis 15 csöbröt, innen meg 12 csöbröt — az abrakon, kappanokon és tortákon kívül. Hát ez a *hegyvám* bizonyára megvolt Pisky idejében

¹⁾ Regestum 68., 69. l.

is, és mondhatjuk, hogy a föntebb kimutatott 97^{1/2} csöbör bor legnagyobb része nem saját termés, hanem hegyvám vagy szőlőigazság czimén járt a tihanyi kapitánynak.

Vége, mivel az 56 csöbörnyi adó vagy summa, a 200—250 csöbör dézsma s a 97 csöbör hegyvám és termés, kerekszámban 350—400 csöbör bor mindössze sem fedezte a tihanyi várórség évi szükségletét, mely Takaró kapitány idejében átlag majdnem 550 akót vagy csöbröt tett ki; azért Pisky kapitány bizonyos mennyiségű bort egyes falvaiban mindjárt szüret után lefoglaltatott abban az árban, mely a szüretkor járta. A kapitány pénzelőleget is adott ilyen borokra, s az előlegnek mintegy kamatául a bortermeió valamivel több bort adott, mint a szüreti ár szerint adott volna. Így pl. 1585-ben „adott kapitán uram Kutthy Imrenek (Füreden) 1 frtot bor fejében, a mint szüretben jár; fél akót adjon reá“. „Kutthy Imre“ foglalt bora aztán 11 cseber lett. „Item (adott kapitán uram) Kuthy Mihálynak 3 frtot; az is fél akót adjon reá. Az *foglalt borok* Füreden: Kuthy Mihályé 9 cseber; tartozik uram fizetni vissza 3 f. 58 dénárt. Item Érsek Balás és Alberté 8 csöbör; tér fel neki (= visszatérül neki) 3 f 83 dénár... Zabo Imrénéjé 9 cseber; erre tartozik (a kapitány) 2 frt. Zabo Péteré 10 cseber; erre tartozik 1 f. 83 dénárral stb. Summa facit 78“ (cseber).³⁾ Ugyanazon 1585-ben foglalt bor volt Váras-Endréden 20, Alsó-Endréden 30 és Lullyán 50 cseber; „legyen úgy az ára, mint szüretben“.²⁾

Ezekben körülbelül kiméretettük Pisky kapitány borjövödelmeit, a melyeknek összege — legalább az első évben, de valószínűleg a hanyagabbul jegyzett további években is — fölemelkedett valami 530—580 csöbörre, vagyis annyira, mint Takaró Mihályé, a ki a feltöltés, seprő, eczet és a kőművesek meg a saját borfogyasztásának leszámításával közel 350 cseber korcsmailag kimért és eladott borból úgy 340 forintot vett be; egy cseber borért tehát átlag 98 dénárt kapott, egy pintért alig valamivel többet 3 dénárnál, mert az eladott bor ⁴/₅-ét pintonként 2²/₃ és 3 dénáron mérette ki. Pisky idejében a bor már drágább: az adó helyett beszállított bort, a melynek átszámítása leginkább függött a kapitány tetszésétől, pintonként 3, 3³/₂, sőt 6¹/₂ dénáron is elfogadta, s így érthető, hogy a legolesőbb bor pintjét a kiméréskor 4—6 dénáron adatta el, vitézeinek és kőműveseinek ennyibe számította. Ez annyit jelent, hogy a bor ára Tihányban 25 év alatt valami 60⁰/₀-al emelkedett. Ha tehát Pisky ugyanannyi bort méretett ki, mint Takaró, akkor az ő bevétele pénzben 550 forintra rugott, a melyből le kell vonni az

1) U. o. 21. l.

2) U. o. 28., 43., 47. l.

az adó és summa helyett adott és a foglalt borok szüreti árát. Az előbbi czímen 56 tihanyi cseber és 9 pint bor árául leszámítottak 1585-ben az adókból és summákból 46 frt 81 dénárt; a 178 csebernyi foglalt borért a kapitány kifizetett 90 dénárjával 160 frt 20 dénárt. Az 550 forintnyi nyers bevételből tehát 207 forint levonásával maradt a kapitánynak borjövödelmül 343 forintja, vagyis körülbelül annyi, mint Takarónak.

5. Állatjövödelem. Különféle állatokból is voltak bevételei a tihanyi kapitánynak: adó vagy summa, szőlő- és rétajándék, a falvak ajándéka, dézsma czímen és a saját marháiból.

Summára adott Kis-Kapoly 1585-ben három ökröt 15 forint és Teleki 1586-ban két ökröt 7 frt 60 dénár becsértékben; a faddiak halat: vizát és tokot szállítottak. Állatokból nyert jövödelemnek mondhatjuk a faddiak szalonnaadóját s a summára vagy adóra beszolgáltatót somogyi nyest-, róka-bőröket és fekete szattyánt. Ezeknek pénzértékével már leszámoltunk a készpénzadónál.

Az állatjövödelmek közt legtöbb volt a zalai *szőlők és rétek ajándéka*, az egy-egy holdtól számított kappan, valamint a somogyi úrbéres *falvak ajándékai*: a husvéti bárány, a karácsonyi „verő“ vagyis hizott ártány s az évente egyszer adott „vágótehén“.

Az 1572. évi összeírás szerint csupán Csege tartozott husvéti báránynyal, de egyebekben több volt akkor az ajándék, mint Pisky kapitánysága idején: ama korábbi összeírás szerint t. i. a zalai birtokokon minden telek adott 8 tojást husvétra, egy kappant karácsonyra és két kalácsot mindkét ünnepre s mindez hiányzik Pisky Regestumából. A tojás egyáltalán nincs benne említve, a kappan és két kalács pedig csupán mint egy-egy hold szőlő vagy rét ajándéka fordul elő.

A *kappanokra* vonatkozó följegyzések így szólnak: „Szőlős 1585. Maradt adóssa az Desány Ambrus . . . kappan és kalács 18 dénár. Solvit“. ¹⁾ „Anno 1587 die Octobr. az firedi biró Érsek Balázs hozott szőlő ajándékban 9 kappant. Anno 88. 20. Aug. hozott az firedi biró (Vörös) Böröczk szőlő ajándékban jövendő szüretre valót kappant 8“. ²⁾ „Memoriale 1587. Vincze István füredi tartozik rétajándékkal két köből abrakkal és két kappannal. Cházár Albert tartozik rétajándékkal: egy köből abrak, egy kappan . . .“ ³⁾ „Anno Domini 1588 hozott az füredi Vörös Böröck tudni illik szőlő igasságát ez jüvendő esztendőre valót 16 kapant. Item rétigasságot hozott 6 kapant. Item 3 mérő abrakot. Item 4 kalácsot. Annak utána, mikor a szőli szedet volt, hozott az biró 30 kapant

¹⁾ Regestum 23. l.

²⁾ U. o. 66. l.

³⁾ U. o. 61. l.

szőlő igasságát, s 7 kalácsot szőlő ajándékát . . .¹⁾ „Az mely kapant Aszófén, Füreden tartnak, azok ezek Anno 1588: Füreden tartnak az polgárok 20 kapant, Aszófén tartnak 20 kapant, Szőlösen tartnak 10 kapant“.²⁾

A legtöbb bejegyzés tehát 1588-ból való, de pontos összegezés itt sem lehetséges; a többi évekről pedig majdnem teljesen hiányzanak az adatok. Hogy mégis némi fogalmat nyerjünk a kappanok számáról, figyelembe vehetjük, hogy a rétek száma Pisky idejében legalább 129 hold (1671-ben 194¹/₂ holdat tudunk kimutatni), a melyekből ugyanannyi kappant kellett adni rétajándékul. A szőlőajándékot csak 1665-ből ismerjük pontos összegekben, s akkor Aszófő és Örvényes szőlőitől 30, Szőlősről 42, és Füred-Arácsról 37, összesen 109 kappant adtak szőlőajándékul. Ez Pisky idejére alkalmazva épen nem volna sok, mert a fentebbi egyik adat szerint 1588-ban a füredi bíró összesen 46 kappant szolgáltatott be a füredi és arácsi szőlők igazságául vagy ajándékául, tehát többet, mint 1665-ben, s épen annyit mint 1572-ben, a mikor Füreden 25—26 és Arácsra 20 hold szőlő volt. Ez alapon merjük mondani, hogy Pisky kapitány rét- és szőlőajándék fejében kapott valami 238 kappant s két annyi kulcsos (torta — csavart, fonott) kalácsot, melyeknek pénzürtékét — mivel a szőlősi Dézsány Ambrus 1585-ben a kappant és kalácsot 18 dénárral váltotta meg — körülbelül 43 forintra tehetjük minden évben.

Husvétii *bárány* mindössze nyolcz somogyi faluból van följegyezve: Szamárdról, a két Endrédről, Csege-, Bálványos- és Lullyáról, s a két Kapolyról. Évek szerint 1585-re két, 1587-re öt, 1588-ra hét, 1589-re hat falu husvétii bárányát irták be a számadáskönyvbe, de valószínű, hogy 1586-ra sem maradt el az ajándék, s hogy minden évben a tihanyi várnak somogyi úrbéres falvai rendszeren beszállították a bárányt, csak nem irták be pontosan. Sőt némely faluból még ürüt is adtak; pl. Szamárdról 1587-ben hoztanak husvétra egy bárányt, 1588 márcz 13-án hoztanak egy ürüt, s ugyanazon évi április 18-án a bárányt is meghozták;³⁾ Váras-Endrédről 1588-ra nem jegyezték föl bárányt, hanem ürüt, a melyet február 27-ikén hoztak meg. A mi az időt illeti: a legtöbb bárányt április végén és május elején vitték a várba, de a váras-endrédiék egyszer jó későre, július 20-ra halasztották a husvétii bárány fölszállítását. A bárány és ürü árát nem jegyezték be a Regestumba. Egyébként 8 husvétii bárány értéke nem lehetett több 2 forintnál.

1) U. o. 22. l.

2) U. o. l.

3) Regestum 25 l.

A „verő ártányt“ legtöbbnyire január végén és február elején, két ízben márczius közepe előtt szállították föl Tihanya. Ezen karácsonyi vagy inkább farsangi ajándékkal a bejegyzések szerint 12 somogyi falu adózott, vagyis Szórád kivételével valamennyi. 1585-re be van jegyezve nyolcz, 1586-ra négy, 1587-re hat, 1588-ra szintén hat, 1589-re nyolcz. Az első évben három falu pénzzel váltotta meg az ártányt: Váras-Endréd és Tur 2 forinttal, Tétös pedig 1 frt 18 dénárral. Így évenként az ártányok értéke körülbelül 20 forintra tehető.

Vágó tehén vagy ökör csupán három van az egész Regestumban: Váras-Endrédről „1588-ban Vas János hozta meg az vágó tehént“; ugyanezen évben „5. Aug. Bencze János ökrit megvágattam az csegei vágó ökröirt“; Lullyáról az „1587. esztendőre való vágó tehént megadták“. Kétségkívül hiányos e bejegyzés, mert az 1572. évi összeírás szerint az akkor Tihanyhoz tartozó öt somogyi falu — Szamárd, Nagy-Endréd, Kis-Endréd, Csege és Lullya — mindegyike tartozott évente vágómarhát adni.

Magának a kapitánynak is voltak marhái, melyekről a következő följegyzéseket olvassuk a Regestumban: Anno 1588. die 14 April. Aszófői Sebestyén Vinczével hajtattam *Tosokra* apróstól-öregestől az bikával egyetemben 52 tehenet; ezekből 30 öreg borgyús tehén, 1 bika, 12 tavali borgyú (hét ökör borgyú, öt üsző), 9 ezidei borgyú (hat ökör borgyú, három üsző).¹⁾ „20 die Junii Anno 1588 hajtattam tiz fejős tehenet borjával *Aszófüre*: két polgárnál vagyon 2—2 borjas tehén, hat polgárnál 1—1 borjas tehén. Vörös Jánosnál az birónál vagyon 12 üsző tehén. *Szölösön* Bajor Istvánnál egy fejős tehén, az bika, s még három polgárnál egy-egy fejős tehén“. 89. 7. okt. két aszófői polgárnak adott két-két borjas tehenet tartani, s ugyanannyit két füredi polgárnak.²⁾

Az egyidejűleg meglevő *szarvasmarhaállomány* legjobban föl van tüntetve 1588 ápril és június közepén: a fejős tehének száma akkor 44, két bikával; a növendék-marháké pedig legalább 33. E marhák árát illetőleg tájékoztatóul szolgálhat, hogy a kapitány Kis-Kapolyról három ökröt 15 forintban, Telekiről két ökröt 7 frt 70 dénárban fogadott el summa helyett (1585, 1586); Aszófőn pedig 1589 jun. 6-án Gergely Lászlónak egy tulkot 6 forintért adott át, „kiért bort ad, a mint szüretkor jár bor“.³⁾ Gazdák becslése szerint egy vágótehén vagy kevésbé-hizlalt tulok körülbelül 400 font hust ad. Ennek fontja Pisky számadáskönyve szerint 2 dénár, s így 400 font ára 800 dénár vagyis 8 régi

¹⁾ U. o. 67. l.

²⁾ U. o. 11. l.

³⁾ U. o. 20. l.

magyar forint. Ugyancsak szakértő gazdák tapasztalatai szerint száz fejős tehénre hetvenöt ellést lehet számítani¹, 44 fejős tehénre tehát 33 ellést, a melyhez képest a borjúból és a kiselejtezett öreg marhákból együttvéve körülbelül harminczat értékesíthetnek rendes tenyésztés mellett évente eladással vagy levágással. Hat borjú 2 forintjával és huszonnégyszáz öreg tehén meg ökör 5 forintjával 126 forint bevételt jelentene. Ehhez számíthatunk még legalább öt vágótehenet a somogyi falvak föntemlített köteles ajándékául valami 25 forint értékben.

Végül meg kell még említenünk a jövedelmek közt a *méhtizedet*, mely 1585-ben Bálványoson 5, Turon 1^{1/2}, Rádon 1 és Tétösön is 1, 1586-ban pedig Telekin 1^{1/2} kas méhet szolgáltatott. A rádi egy kas méh egy pint mézet, a teleki másfél kas pedig két pint mézet adott.

6. Összegezés. A fönt elsorolt öt féle jövedelem-csoporton kívül, minők a telekadók, szolgálatok, gabona, bor és állatok, egészen jelentéktelen az a két malomadó, a melyeknek még nyoma van a Pisky-féle Regestumban. Egyik a füredi malomadó, a melynek fejében a füredi bíró 1587. április 2-án 40 dénárt fizetett.¹⁾ Későbbi összeírások szerint e malomadót kiegészítette még 40 czipó. A másik malom úgy látszik az elpusztult Arácshoz tartozott s ennek használatáért a tőzsomszéd „Cso-pakon Gellért Illés malomadóval tartozik minden esztendőnkint 40—40 pinzzel (dénárral) és czipóval; ezeket pedig Szent István napjára tartoznak meghozni. Anno 1588. die 4. febr. hozott Gellért Illés malomadóba czipót 70-et; tartozik még 50 czipóval. Az adóját megadta²⁾.” A 70 és 50 czipó együttvéve 120 czipó három évi malomadónak felelt meg. Gellért Illés tehát csak a bérlet harmadik évében kezdte megadni a czipókat. E czipók árát illetőleg tájékoztatóul szolgálhat, hogy későbbi jövedelemösszeírás szerint negyven ilyen malomadóba járó czipót ugyanannyi dénáron váltottak meg. A két malomadó értéke tehát mindösszesen több évi 1 frt 60 dénárnál. A háziipar termékeiből nyert némi jövedelmet, minő a zsinór, csizma, papucs, kacska, fém, tarisznya, valamint az élelmiszerek elkészítéséhez használható kevés só már a készpénzadóknak csoportjában elsoroltuk és összegeztük.

Ekként rendszeresen letárgyaltunk minden adatot, mit a Pisky-féle számadáskönyv nyújt; mérlegeltük mindegyiknek az értékét s összehasonlító eljárással igyekeztünk elhelyezni őket oda, a hova legjobban valók. Bár a följegyzések meglehetősen hiányosak; mindazonáltal némely évekre, nevezetesen 1585- és 1586-ra majdnem teljes képet nyújtanak, s az összes adatokat fölhasználva képesek vagyunk a tihanyi vár éle-

1) Regestum 21 l.

2) U. o. 30. l.

tének és gazdálkodásának elég reális rajzát megalkotni, mely nem vág ugyan össze pontosan az urbéri összeírásokban fölvetett, mintegy ideális állapottal, de annál inkább föltünteteti az igazi állapotot a szinte meg-elevenedő emberekkel, szegényes gazdálkodásukkal, az adózás és szol-gálatok különféle nemeivel, váltásaival, a szokásos mérték és árviszo-nyokkal, a vitéz úr megalkuvásaival és nyereségeivel, másrészt az adózók késedelmességével, a számvitel hanyagságával, stb. Ilyen adatok tanul-mányozása, ha még oly fárasztó is, kiválóan szükséges ahhoz, hogy történeti kombinációinkban a természetes és történeti valóság határai közt maradhassunk, s a multnak emlékei, forrásait kézzelfoghatóbb realitással szemlélhessük és értelmezhessük.

De bár sokat tartunk Pisky számadáskönyvének s a hozzá hasonló régi gazdaságtörténeti források értékéről, mégis a Regestumból buzgó igyekezettel csoportosított számoknak és összegeknek nem kívánunk nagyobb hitelt és pontosságot tulajdonítani, mint a mennyit a gazdag-sága mellett is hiányos adatkészlet és ennek más jövedelem-összeírás-sokkal való egybevetése megenged. Az olvasó elé terjesztettük összes adatainkat és szeme láttára végeztük számadásainkat, következtetéseinket. Számbeli eredményeink a körülményekhez képest majd a bizonyosság, majd a valószínűség határa közt mozognak. Ily értelemben állítjuk föl végül számvetésünk mérlegét.

A tihanyi várórség rendes létszámának, a 26 lovasnak és 50 gyalognak, fönntartására a kincstár a XVI. század második felében szo-kásos kulcs szerint 1910, a kapitány porkoláb és pattantys fizetésével egyútt közel 2500 rénes (rajnai) forintot számított egy évre, a mi 2000 magyar forintnak felelt meg. Ezzel szemben Pisky kapitány évi bevételei:

telekadóban és summában 18 faluból ...	193 frt 20 dénár
szolgálópénzekben 15 faluból ...	30 „ — „
szántópénzekben 15 „ ...	45 „ — „
aratópénzekben 15 „ ...	182 „ 40 „
kaszáspénzekben 15 „ ...	364 „ 80 „
rétajándék 34 füredi rétről 20—25 d.-jával	7 „ 60 „
dézsma gabona ...	200 „ — „
rét- és szőlőajándékul kapott abrak ...	40 „ — „
buzatermés ...	200 „ — „
rozs-, árpa-, zabtermés ...	70 „ — „
bordézma ...	250 „ — „
hegyvám és bortermés ...	100 „ — „
kappan ...	43 „ — „

bárány	2	frt	—	dénár
ártány	20	„	—	„
vágótehén	25	„	—	„
saját nevelésű vágómarha	126	„	—	„
	<hr/>			
	1899	frt	—	dénár

Ide kellene még számítanunk az apáti 20 holdnyi széna- és a méh-tized értékét, s levonnunk belőle az aratóknak és kaszásoknak fizetett 31 frt 16 dénárt. Mindent számbavéve, Pisky tihanyi kapitány bevételei évente megközelítették az 1900 forintot, föltéve hogy a törökökön vett nyereségei fedezték a törököknek fizetett sarczokat. A kincstár részéről pótolni kellett legalább évi 100 forintot, öt év alatt 500 magyar forintot vagyis 615 rénes forintot.

Épen erre a pótolni való összegre vonatkozhatik Pisky Regestumának utolsó adata: „Anno 89. 3. Januarii. Az adós-leveleknek sum-mája, kiket Mogor Benedektől fölküldöttem Bécsben, tiszten summa szerint rénest ft. 611, krajczárt $73\frac{2}{3}$.“